

Ing. K. Klaassens

No. 3.56

**UITKOMSTEN VAN MODERNE TWEE- EN
DRIEMANSBEDRIJVEN MET MELKVEE**

Resultaten van studiebedrijven

Mei 1975

L26
3.56 B

**Landbouw-Economisch Instituut
Afdeling Landbouw**

350602

Overzicht van uitgebrachte verwante publikaties

No. 3.13	Inkomensmogelijkheden voor het weidebedrijf Drs. L.B. van der Giessen Juni 1970	f 10,50
No. 3.21	Inkomenspositie en bestaansmogelijkheden van weidebedrijven Drs. L.B. van der Giessen Maart 1971	f 6,50
No. 3.24	Het melkveehouderijbedrijf in beweging September 1971	Uitverkocht
No. 3.33	De invloed op de bedrijfsresultaten van ver- schillen in jongveebezetting per melkkoe Ing. M.H. Douna Augustus 1972	f 4,50
No. 3.34	Kunstmatig drogen van gras als methode van voederwinning Ing. A. Reitsma Augustus 1972	f 6,50
No. 3.38	Economische mogelijkheden voor een weidebe- drijf in het Oldambt J. Beumer November 1972	f 5,50
No. 3.45	Uitkomsten van moderne eenmansbedrijven met melkvee Ing. K. Klaassens Januari 1974	f 6,50
No. 3.47	De concurrentiekracht van de traditionele grupstal Drs. L.B. van der Giessen Januari 1974	Uitverkocht
No. 3.49	De melkveehouderij op nieuwe wegen Een bundel artikelen en lezingen over de ont- wikkeling van het moderne melkveehouderij- bedrijf Augustus 1974	Uitverkocht
No. 3.50	Bedrijfsuitkomsten in de landbouw Boekjaren 1969/70 t/m 1972/73 September 1974	f 14,-
No. 3.51	De financiële positie van landbouwbedrijven in het boekjaar 1972/73 Drs. S. Aukema September 1974	f 15,-
No. 3.52	De rentabiliteit van het wintermelken in Noord-Brabant Ing. A. Reitsma Augustus 1974	f 10,50
No. 3.54	Melkkoeien - 1975 Resultaten in verleden en naaste toekomst H. Dröge Februari 1975	f 8,50

Inhoud

	Blz.
WOORD VOORAF	5
SAMENVATTING EN CONCLUSIES	7
1. DE RESULTATEN VAN DE EEN- EN TWEEMANSSTUDIEBEDRIJVEN SEDERT 1963/64	10
1.1 Bedrijfsomvang, arbeidsbezetting en arbeidspro- duktiviteit	11
1.2 Produktieniveau en bedrijfsresultaten	15
2. NADERE ANALYSE VAN DE RESULTATEN VAN DE TWEE- EN DRIE- MANSBEDRIJVEN OVER 1971/72 EN 1972/73	30
2.1 Algemene bedrijfsgegevens	30
2.2 Produktieomvang per man en de arbeidsorganisatie	32
2.3 Produktiegegevens van de rundveestapel en het graslandgebruik	37
2.4 De gemiddelde bedrijfsuitkomsten	41
3. DE FINANCIËLE POSITIE VAN TWEEMANSSTUDIEBEDRIJVEN EN GROTER	47
3.1 De balansen	47
3.2 Inkomensvorming en inkomensbesteding	49
3.3 De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen	53
BIJLAGE 1 Bedrijfseconomische gegevens van een-, twee- en driemansstudiebedrijven over de boekjaren 1970/71 t/m 1973/74	55
BIJLAGE 2 Bedrijfseconomische gegevens van de studiebe- drijven, ingedeeld naar grootte van de melkvee- stapel	60

Woord vooraf

Het LEI volgt in samenwerking met de Consulentschappen voor de Rundveehouderij reeds een aantal jaren de gang van zaken op moderne melkveehouderijbedrijven. Het zijn bedrijven die door uitbreiding en modernisering van de bedrijfsgebouwen, alsmede door aanpassingen in de overige bedrijfsuitrusting de produktieomvang per man belangrijk hebben vergroot. Van deze zogenaamde studiebedrijven worden de bedrijfsresultaten geregistreerd en vastgelegd in een bedrijfseconomisch verslag. Deze verslaggeving dient onder meer om de betreffende ondernemer behulpzaam te zijn bij het te voeren bedrijfsbeleid. Daarnaast kunnen de gegevens van de studiebedrijven van belang zijn voor hen die eveneens stappen willen ondernemen om te komen tot een modernere bedrijfsopzet.

Ook het onderzoek en de voorlichting zijn sterk geïnteresseerd in de uitkomsten van bedrijven met moderne systemen op het gebied van huisvesting, melken en veeverzorging.

In deze publikatie - die een vervolg is op publikatie no. 3.45 "Uitkomsten van moderne eenmansbedrijven met melkvee" - wordt voornamelijk aandacht geschonken aan de resultaten van de twee- en driemansstudiebedrijven. Ter vergelijking zijn echter ook de resultaten van eenmansstudiebedrijven vermeld.

Uitvoerig wordt ingegaan op de financiële resultaten van de twee- en driemansbedrijven over de boekjaren 1971/72 en 1972/73. De uitkomsten van de groep tweemansstudiebedrijven zijn daarbij vergeleken met die van een vergelijkbare groep weidebedrijven uit het landelijk boekhoudnet van het LEI.

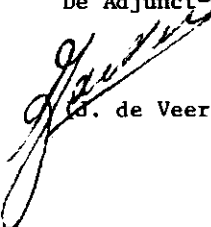
Overschakeling op een modern bedrijfssysteem gaat als regel gepaard met het nemen van belangrijke beslissingen op het gebied van de financiering. Derhalve wordt in deze publikatie ook nader ingegaan op de financiële positie van een groep twee- en driemansstudiebedrijven, waarbij onder meer aandacht is geschonken aan het vermogensrendement, zowel van het totale als van het eigen bedrijfsvermogen.

Dit onderzoek is uitgevoerd door Ing. K. Klaassens, o.l.v. Ir. G.J. Wisselink, van de afdeling Landbouw.

Een woord van dank aan de deelnemers die door het verstrekken van hun bedrijfsgegevens, dit onderzoek mogelijk hebben gemaakt, is hier zeker op zijn plaats.

Den Haag, mei 1975

De Adjunct-Directeur,

(J. de Veer)

Samenvatting en conclusies

Deze publikatie heeft betrekking op de uitkomsten van twee- en driemansbedrijven met melkvee, waar over het algemeen de meest moderne systemen op het gebied van huisvesting, melken, veeverzorging en voederwinning worden toegepast. In de bijlagen van dit rapport zijn in statistische overzichten de bedrijfseconomische gegevens van deze bedrijven vermeld alsmede van de eenmansstudiebedrijven.

De gegevens van de tweemansstudiebedrijven zijn vergeleken met die van een groep weidebedrijven uit het landelijk boekhoudnet van het LEI; deze groep is zodanig gekozen, dat deze wat betreft bedrijfsoppervlakte, grondsoort, veeslag, regionale ligging en dergelijke, niet of slechts in geringe mate afwijkt van de groep tweemansstudiebedrijven. De verschillen tussen beide groepen van bedrijven houden dus geen verband met dergelijke factoren, maar geheel met de verschillen in produktieniveau en de wijze van aanwending van de diverse produktiemiddelen.

De gegevens hebben betrekking op de bedrijfsuitkomsten tot en met boekjaar 1972/73. Inmiddels zijn ook de gegevens van boekjaar 1973/74 ter beschikking gekomen. Deze zijn opgenomen in de reeds genoemde bijlagen.

Uit de vergelijking en analyse van de bedrijfsgegevens kunnen de volgende conclusies worden getrokken.

1. Hoewel de ontwikkeling naar moderne bedrijfssystemen in de melkveehouderij de laatste jaren pas goed op gang is gekomen, gingen de zestiger jaren toch ook niet zonder vernieuwingen voorbij. Door diverse bedrijfsaanpassingen kon men in die jaren de arbeidsproduktiviteit geleidelijk verhogen. Op de studiebedrijven bereikte men in 1969 een produktieomvang van gemiddeld 30 melkkoeien per man. Na 1969 steeg het aantal in versneld tempo en die bedroeg in 1972/73 op de tweemansstudiebedrijven gemiddeld bijna 43 melkkoeien per man. Op de vergelijkbare LEI-bedrijven waren er toen gemiddeld ca. 30 koeien per man. Dit betekende voor de studiebedrijven een voordelig verschil in arbeidskosten van ruim 8 cent per kg melk.
2. In de jaren zestig moest men na een bedrijfsomschakeling de eerste jaren terdege rekening houden met het tegenvallen van de melkproduktie per koe. De oorzaken hiervan lagen waarschijnlijk vooral bij een minder scherpe selectie, tegenvallers bij de aangekochte dieren en het niet voldoende beheersen van nieuwe technieken bij het melken en de voeding. Deze problemen blijken nu te zijn overwonnen. In veel gevallen wordt thans na de omschakeling meteen een hoge produktie behaald, die - zoals het

zich thans laat aanzien - tot 3 jaar na de overgang blijft stijgen om daarna op het bereikte niveau te blijven. Het blijkt derhalve dat ook nu nog mens en dier enige tijd nodig hebben om "ingespeeld" te geraken op de nieuwe situatie.

3. De tweemansstudiebedrijven kenmerken zich ten opzichte van de vergelijkbare groep LEI-bedrijven vooral door een groter aantal koeien per bedrijf. Bij ongeveer een gelijke bedrijfsoppervlakte en personeelsbezetting werden op deze studiebedrijven in 1972/73 gemiddeld 25 melkkoeien per bedrijf méér gehouden dan op de LEI-bedrijven.
Het groter aantal dieren heeft niet geleid tot langere werktijden van de ondernemer en evenmin tot lagere dierproducties. De melkproductie per koe was op de studiebedrijven hoger dan op de vergelijkbare groep LEI-bedrijven. Daardoor werd per koe ook een hoger bedrag aan melkgeld ontvangen, maar daar stond een lager bedrag voor omzet en aanwas tegenover (relatief minder jongvee en meer veeaan kopen). Globaal genomen viel het hoger bedrag aan melkgeld weer weg tegen het lagere bedrag voor omzet en aanwas. De voerkosten per koe verschilden niet veel. Een en ander had tot gevolg dat het saldo "opbrengst minus voerkosten per koe" nauwelijks enige verschillen vertoonde. Omdat op de studiebedrijven de veebezetting per ha hoger is, was het resultaat per ha en per bedrijf aanmerkelijk beter.
4. Op de studiebedrijven waren de kosten van vrijwel alle onderdelen hoger. Deze hogere kosten werden echter ruimschoots goedgemaakt door hogere opbrengsten. Het bedrijfsresultaat van de studiebedrijven was dan ook aanmerkelijk beter dan van de vergelijkbare LEI-bedrijven.
Het verschil in het op eigendomsbasis berekende ondernemersoverschot bedraagt in 1972/73 gemiddeld ruim f 20000,- per bedrijf. Dit verschil is ontstaan door een grotere produktieomvang van het bedrijf en een lagere kostprijs van ca. 2,5 cent per kg melk.
5. De verschillen in bedrijfsresultaten tussen de studiebedrijven onderling zijn zeer groot. In 1972/73 kwam 10% van het aantal twee- en driemansbedrijven niet tot winst, terwijl 44% een ondernemersoverschot behaalde van meer dan f 1000,- per ha.
6. De twee- en driemansstudiebedrijven waarvan een financieringsverslag is samengesteld, zijn verdeeld in eigendomsbedrijven en pachtbedrijven. In beide groepen van bedrijven was het percentage eigen vermogen gemiddeld ruim de helft van het balans-totaal. Per bedrijf varieerde dit percentage op de pachtbedrijven van 30 tot 95% en op de eigendomsbedrijven van 40 tot 70%. Mede dank zij de zeer gunstige bedrijfsuitkomsten heeft het merendeel van de bedrijven in 1972/73 hoge tot zeer hoge bedra-

gen kunnen investeren ter verdere uitbouw en modernisering van de bedrijfsopzet. Op de groep eigendomsbedrijven bedroegen de bruto-investeringen in 1972/73 gemiddeld f 84000,- en op de groep pachtbedrijven zelfs ruim f 125000,-.

De rentabiliteit van het totale bedrijfsvermogen bedroeg in 1972/73 op de eigendomsbedrijven gemiddeld 13,1% (spreiding 6,7% tot 18,0%) en op de pachtbedrijven gemiddeld 18,5% (spreiding 9,6% tot 27,8%).

7. Opgemerkt moet worden dat de resultaten van de boekjaren 1971/72 en 1972/73 de beste zijn geweest uit de geschiedenis van de studiebedrijven. De na 1972/73 opgetreden ongunstige prijsontwikkeling heeft in de gehele landbouw tot een sterke inkomensachteruitgang geleid.

Ook aan de studiebedrijven is deze ontwikkeling niet ongemerkt voorbij gegaan. Ten opzichte van 1972/73 liep op de tweemansstudiebedrijven het arbeidsinkomen van de ondernemer terug met gemiddeld ca. f 7500,- per bedrijf en op de driemansbedrijven zelfs met f 20000,- per bedrijf, voornamelijk als gevolg van hogere voerprijzen. De krachtvoerprijs steeg op deze bedrijven gemiddeld met ruim f 6,- per 100 kg.

Hoewel de lonen in 1973/74 ook fors zijn gestegen, kon het effect hiervan op de kostprijs van de melk nagenoeg geheel worden opgevangen door vergroting van de melkplas (meer koeien per bedrijf en meer melk per koe).

Naast een stijging van de overige kostencomponenten en een daling van de vee prijzen, resulteerde het een en ander in een kostprijsstijging van gemiddeld 5,9 cent per kg melk op de tweemansbedrijven van 8,4 cent op de driemansbedrijven.

De uitkomsten van de studiebedrijven waren in 1973/74 overigens nog zeer bevredigend. Gemiddeld bedroeg de winstmarge (netto-overschot) ruim 6 cent per kg melk. De voorsprong die deze bedrijven reeds hadden op de niet gemoderniseerde bedrijven hebben zij ruimschoots kunnen behouden.

Kosten en opbrengsten in gld. per 100 kg melk

	2-mansbedrijven		3-mansbedrijven	
	1972/73	1973/74	1972/73	1973/74
Bemestingskosten	18,0	18,4	18,8	18,5
Veevoerkosten	14,3	17,5	13,6	16,8
Grond en gebouwen	6,2	6,7	5,8	6,9
Overige kosten	11,2	11,9	11,0	12,2
Totaal brutokosten	49,7	54,5	49,2	54,4
Opbrengst melk	45,2	47,7	45,1	48,5
Omzet en aanwas e.d.	14,0	12,9	15,8	12,6
Totaal opbrengsten	59,2	60,6	60,9	61,1
Marge (netto-overschot)	9,5	6,1	11,7	6,7

1. De resultaten van de een- en tweemansstudie bedrijven sedert 1963/64

Hoewel in de melkveehouderij de ontwikkelingen naar een moderne bedrijfsopzet de laatste jaren pas goed op gang zijn gekomen, was er in de zestiger jaren toch ook reeds een streven merkbaar naar vergroting van de produktieomvang, zowel per bedrijf als per man.

Er waren bedrijven die met het in gebruik nemen van een open-, resp. gesloten loopstal zochten naar een besparing op arbeid, dan wel naar vergroting van het aantal melkkoeien per man. Eveneens waren er bedrijven die, of de bestaande grupstal gingen vergroten, of een geheel nieuwe stal lieten bouwen.

Op een aantal van deze bedrijven werd destijds door de afdeling Bedrijfsonderzoek Veehouderij van het Proefstation voor de Akker- en Weidebouw de gang van zaken gevolgd met betrekking tot het totale bedrijfsgebeuren. Daartoe zorgde het LEI voor een bedrijfs-economische boekhouding van deze bedrijven. Na opheffing van het Proefstation voor de Akker- en Weidebouw ging het onderzoek op de studiebedrijven in zijn geheel over naar het LEI.

Zoals tabel 1.1 laat zien, namen in de jaren vóór 1969 ca. 30 een- en tweemansbedrijven deel aan het onderzoek. Na 1969 steeg het aantal aanmerkelijk, mede naar aanleiding van de versnelde ontwikkeling op het gebied van de bouw van moderne ligboxenstallen.

Tabel 1.1 Aantal een- en tweemansstudiebedrijven sedert 1963/64

	63 64	64 65	65 66	66 67	67 68	68 69	69 70	70 71	71 72	72 73
Aantal:										
- eenmansstudiebedrijven	6	9	10	9	10	8	19	25	31	29
- tweemansstudiebedrijven	15	16	18	21	22	21	20	25	37	39
Totaal	21	25	28	30	32	29	39	50	68	68
Staltype:										
- grupstal	10	12	15	21	21	18	10	8	1	0
- loopstal	11	13	13	9	11	11	29	42	67	68

Aanvankelijk waren de bedrijven met een grupstal nog het sterkst in de studiegroep vertegenwoordigd, maar in latere jaren kregen de bedrijven met een ligboxenstal de overhand. In het boekjaar 1972/73 zijn de grupstalbedrijven zelfs geheel uit het onderzoek verdwenen.

Onder eenmansbedrijven worden die bedrijven verstaan waar alleen de boer voortdurend op het bedrijf aanwezig is, maar waar wel af en toe hulp wordt ontvangen van gezinsleden, losse werkrachten of loonwerkers. De grens tussen een eenmansbedrijf en een tweemansbedrijf is gelegd bij 1,5 v.a.k. per bedrijf. Bedrijven met 1 t/m 1,5 v.a.k. zijn als eenmansbedrijven aangemerkt en bedrijven met 1,6 tot 2,6 v.a.k. als tweemansbedrijf. De laatste jaren is ook een aantal driemansbedrijven in onderzoek genomen. In het volgende hoofdstuk zijn de resultaten van deze grotere melkveehouderijbedrijven weergegeven.

1.1 Bedrijfsomvang, arbeidsbezetting en arbeidsproductiviteit

Uit tabel 1.2 en in figuur 1.1 blijkt o.m. de ontwikkeling in de periode van 1963-1973 van de bedrijfsgrootte, de omvang melkveestapel, de arbeidsbezetting en de arbeidsproductiviteit. Opgemerkt moet worden dat het niet telkens dezelfde bedrijven zijn waarop de cijfers van de verschillende jaren betrekking hebben. Een bedrijf wordt als regel in studie genomen, zodra een begin is gemaakt met de uitvoering van de plannen tot wijziging van de bedrijfsopzet. Wanneer na een aantal jaren de voorgenomen plannen zijn gerealiseerd en wanneer in de daarop volgende jaren geen belangrijke veranderingen in de bedrijfsvoering meer zijn te verwachten, volgt beëindiging van de administratie.

Een bedrijf dat op dat moment tot een meer modernere bedrijfsopzet overgaat, kan dan in administratie worden genomen.

De ontwikkelingslijnen die in tabel 1.2 en in de volgende tabellen van dit hoofdstuk naar voren komen, geven dus tot op zekere hoogte een indruk van de technische en economische mogelijkheden op modern opgezette melkveehouderijbedrijven in de loop der jaren. Blijkens tabel 1.2 bedroeg 10 jaar geleden de gemiddelde bedrijfsoppervlakte op een voor die tijd modern opgezet eenmansbedrijf ca. 20 ha. In de daarop volgende jaren steeg de oppervlakte van de eenmansbedrijven aanvankelijk nauwelijks maar de laatste jaren in versneld tempo. De vergroting van de bedrijfsoppervlakte is op de tweemansbedrijven wat regelmatig geweest.

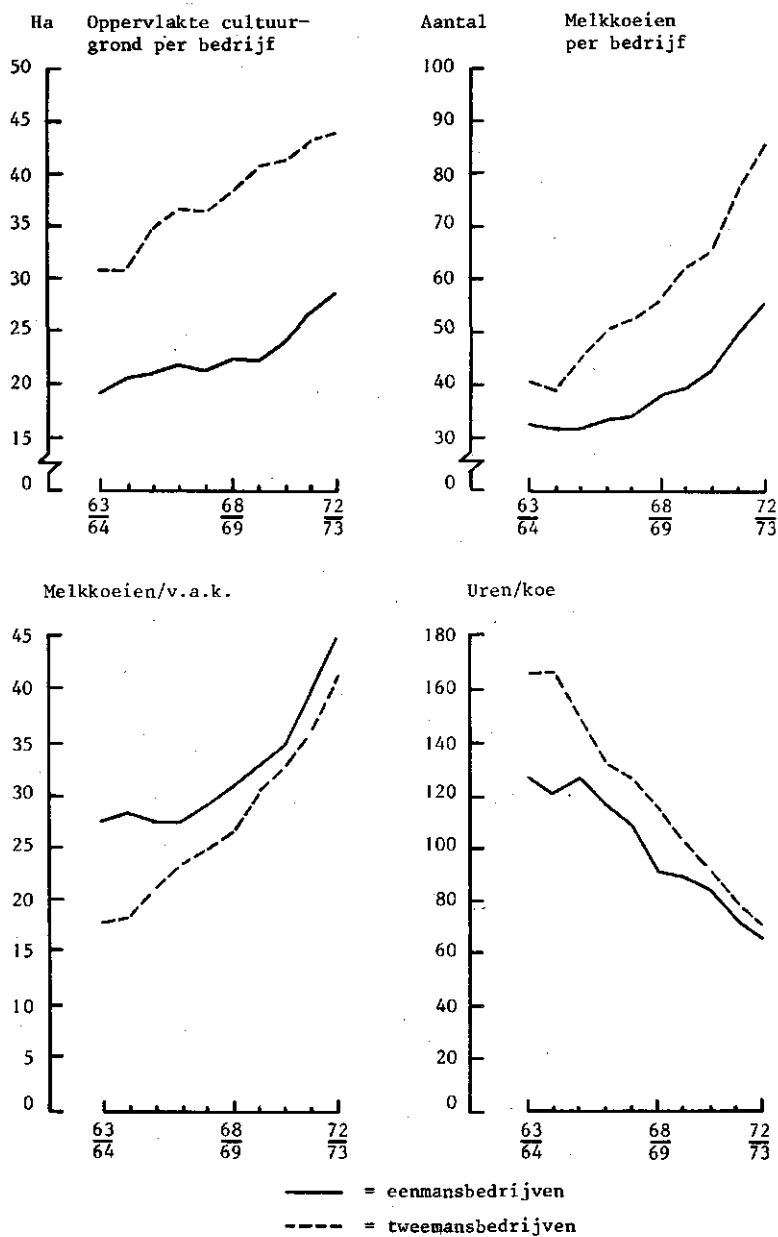
Ongeveer hetzelfde beeld constateren we in het verloop van het aantal melkkoeien per bedrijf, alsmede van het aantal koeien per man.

Nemen we als maatstaf voor de arbeidsproductiviteit het aantal melkkoeien per v.a.k., dan blijkt dat dit aantal op beide groepen van bedrijven sterk is toegenomen gedurende de 10-jarige periode. Vanaf 1963 tot omstreeks 1969 is op de eenmansbedrijven nauwelijks sprake van enige toename. Men kwam toen niet veel verder dan ca. 30 melkkoeien per man, hetgeen wijst op de beperkte technische mogelijkheden tot verdere vergroting in die jaren. Pas toen binnen de groep studiebedrijven de bedrijven met een ligboxenstal de

Tabel 1.2 Bedrijfsomvang, arbeidsbezetting en arbeidsproductiviteit

	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73
Ha cultuurgrond/bedrijf:										
eenmansbedrijven	19,5	20,6	21,2	21,8	21,3	22,4	22,3	24,1	27,3	28,5
tweemensbedrijven	30,8	30,7	34,8	36,9	36,0	38,2	40,6	41,1	43,0	43,9
Melkkoeien/bedrijf:										
eenmansbedrijven	32,6	31,8	31,2	32,9	34,2	38,2	39,3	42,0	49,4	56,0
tweemensbedrijven	40,1	38,8	44,5	50,9	51,6	55,3	61,3	65,2	75,8	85,5
V.a.k./bedrijf:										
eenmansbedrijven	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2	1,2
tweemensbedrijven	2,2	2,2	2,2	2,2	2,1	2,1	2,0	2,0	2,1	2,0
Melkkoeien/v.a.k.:										
eenmansbedrijven	27,7	28,3	27,6	27,3	29,0	30,7	32,9	35,0	41,2	46,7
tweemensbedrijven	17,9	18,3	20,8	23,6	24,7	26,3	30,7	32,6	36,1	42,8
Uren/boer (x 100):										
eenmansbedrijven	34	34	33	33	33	29	29	29	30	29
tweemensbedrijven	26	31	29	29	30	29	29	30	31	30
Uren/koe:										
eenmansbedrijven	129	122	128	117	110	93	91	87	75	66
tweemensbedrijven	166	167	147	130	126	115	102	92	81	72
Arbeidskosten in ct./kg melk:										
eenmansbedrijven	9,8	10,0	11,0	10,2	10,6	9,5	10,2	10,6	10,5	10,6
tweemensbedrijven	12,1	13,3	12,2	12,1	12,8	12,7	11,8	11,8	11,8	11,6
Bewerkingskosten in ct. per kg melk:										
eenmansbedrijven	15,1	15,6	16,2	16,2	15,9	15,1	16,2	16,3	16,2	16,8
tweemensbedrijven	17,1	19,3	18,0	17,5	18,2	18,1	17,4	17,6	18,2	18,0

Figuur 1.1 Ontwikkeling in de bedrijfsgrootte en de arbeidsproductiviteit

overhand kregen, tekende zich een verdere vergroting af. In 1972/73 werd zelfs een gemiddelde produktieomvang bereikt van ca. 46 melkkoeien per man.

De tweemansbedrijven startten aanvankelijk op een veel lager niveau, maar hebben in de loop der jaren de achterstand bijna geheel ingelopen. De aanvankelijk lagere produktieomvang per man zal vermoedelijk verband houden met de omstandigheid, dat het voor een tweemansbedrijf grotere moeilijkheden oplevert op korte termijn de produktieomvang van het gehele bedrijf drastisch te vergroten, dan voor een eenmansbedrijf dat slechts een bescheiden uitbreiding aan de veestapel behoeft te geven. Bovendien zochten men in die jaren uitbreiding van de veestapel, vooral in het aanhouden en opfokken van zoveel mogelijk eigen jongvee, waardoor de eerste jaren vaak met een zekere onderbezetting van de produktiecapaciteit werd gewerkt. De laatste jaren zorgt men als regel zo snel mogelijk de beschikbare stalruimte "vol" te krijgen door in meerdere mate vee aan te kopen.

Opvoering van het aantal koeien per man ging niet gepaard met langere werktijden van de ondernemer. Uit tabel 1.2 blijkt dat gedurende de 10-jarige periode de ondernemers op de tweemansstudiebedrijven gemiddeld ruim 3000 uren per jaar werkten.

Op de eenmansstudiebedrijven werkten de ondernemers aanvankelijk 3300 à 3400 uren per jaar, maar sedert 1968 is dit verminderd tot eveneens ca. 3000 uren per jaar. Het een en ander kon worden bereikt door op het gebied van huisvesting, melken en veeverzorging steeds modernere systemen toe te passen. De arbeidsproduktiviteit is in de loop der jaren dan ook belangrijk vergroot. Omgerekend per koe daalde het aantal gewerkte uren op de eenmansstudiebedrijven van 129 uur in 1963/64 naar 66 uur in 1972/73 (daling 50%) en op de tweemansbedrijven van 166 uur naar 72 uur (daling 57%). De vermindering van het aantal uren per koe was op de eenmansbedrijven ongeveer voldoende om de gevolgen van het gestegen loonpeil te compenseren.

Uitgedrukt in centen per kg melk zijn gedurende de 10-jarige periode de arbeidskosten op de eenmansbedrijven nauwelijks toegenomen.

Op een iets hoger niveau lukte dat ook op de tweemansbedrijven, die de laatste jaren zelfs nog een lichte daling van de arbeidskosten per kg melk konden realiseren.

Het verloop van de bewerkingskosten per kg melk vertoont ongeveer hetzelfde beeld. Van een toename in de loop der jaren is nauwelijks sprake. Dit resultaat is niet alleen bereikt door toepassing van steeds modernere bedrijfssystemen, maar vooral ook door verhoging van de melkproduktie per koe. Indien we nl. de bewerkingskosten omslaan over het aantal bewerkingseenheden, kunnen we wel een stijging waarnemen. Dit blijkt uit tabel 1.3 waarin met indexcijfers het verloop in de bewerkingskosten per bewerkingseenheid is aangegeven.

Tabel 1.3 Het verloop in de bewerkingskosten per bewerkingseenheid in indexcijfers
(Gemiddeld 1965/66 t/m 1967/68 = 100)

	1-mans- studie- bedrij- ven	Kleinere weide- bedrij- ven 1)	2-mans- studie- bedrij- ven	Grotere weide- bedrij- ven 1)
Gem. 1965/66 t/m 1967/68	100	100	100	100
1968/69	101	115	103	105
1969/70	115	126	106	113
1970/71	121	138	112	119
1971/72	130	157	123	135
1972/73	136	167	132	142

1) Bron: Publikaties Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw (B.U.L.)

Sedert 1965-1968 zijn per bewerkingseenheid de bewerkingskosten op de eenmansbedrijven gestegen met 36% en op de tweemansbedrijven met 32%. De stijging is evenwel minder sterk dan op de LEI-weidebedrijven. Op de grotere weidebedrijven zijn de bewerkingskosten nl. gestegen met 42% en op de kleinere bedrijven met 67%. Het achterblijven van de stijging van de bewerkingskosten op de studiebedrijven, kan volledig worden toegeschreven aan een intensievere bedrijfsvoering en vanwege een moderner staltype, een efficiëntere aanwending van arbeid en machines.

1.2 Produktieniveau en bedrijfsresultaten

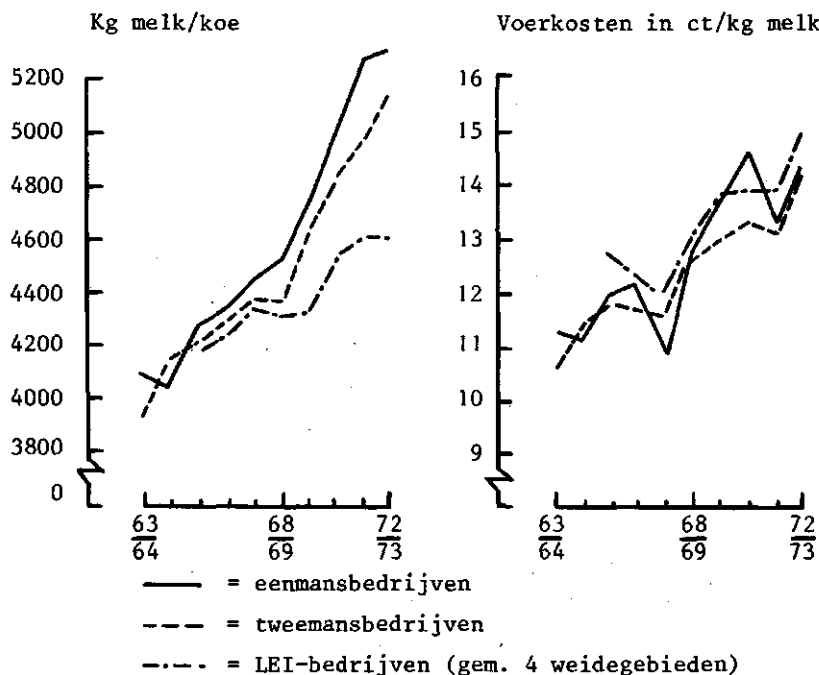
Uit tabel 1.4 en figuur 1.2 blijkt dat zowel op eenmans- als op tweemansstudiebedrijven de melkproduktie per koe sedert 1963/64 enorm is toegenomen. Op de eenmansbedrijven steeg deze gemiddeld van 4090 kg in 1963/64 naar 5270 kg in 1972/73 (stijging 29%). De toename van de melkproduktie verliep op de tweemansbedrijven aanvankelijk in een zelfde tempo, bleef vanaf 1968 duidelijk iets achter, maar kwam in 1972/73 weer zeer dicht bij die van de eenmansbedrijven.

Daar ook landelijk de melkproduktie per koe belangrijk is toegenomen, is de stijging niet alleen een gevolg van de gewijzigde bedrijfsopzet en bedrijfsvoering. Indien we het produktieverloop van de studiebedrijven vergelijken met die van de LEI-bedrijven uit de diverse weidegebieden, blijkt dat tot 1969 zowel het verloop als het niveau nauwelijks enige verschillen vertonen. Na 1968 behaalden de studiebedrijven een duidelijk hogere melkproduktie per koe. Deze lag voor de tweemansbedrijven ca. 6% en voor de eenmansbedrijven ca. 11% boven het gemiddelde niveau van de LEI-bedrijven uit de 4 weidegebieden.

Tabel 1.4 Melkproduktie per koe en bijkomende voerkosten per kg melk

	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73
Melkproduktie per koe (kg)										
eenmansbedrijven	4090	4040	4250	4310	4420	4490	4690	4950	5230	5270
tweemansbedrijven	3910	4120	4200	4260	4340	4340	4570	4790	4920	5110
LEI-bedrijven (4 weide- gebieden)	.	.	4180	4230	4360	4300	4310	4510	4600	4580
Bijkomende voerkosten in ct. per kg melk										
eenmansbedrijven	11,2	11,0	11,8	12,1	10,6	12,5	13,5	14,5	13,1	14,6
tweemansbedrijven	10,4	11,1	11,7	11,6	11,5	12,6	12,9	13,2	13,0	14,3
LEI-bedrijven (4 weide- gebieden)	.	.	12,6	12,3	11,8	13,0	13,8	13,8	13,7	15,0

Figuur 1.2 Het verloop in de melkproductie per koe en in de bijkomende voerkosten per kg melk

Het is bekend dat in de zestiger jaren de melkproductie per koe de eerste jaren na een belangrijke bedrijfsomschakeling nogal eens tegenviel. De oorzaken hiervan lagen vooral bij een minder scherpe selectie, tegenvallers bij de aangekochte dieren en het niet beheersen van nieuwe technieken bij het melken en de voeding. Uit een onderzoek van Ir. G.J. Wisselink 1) is gebleken, dat in het eerste jaar na de omschakeling, de melkproductie per koe in sommige gevallen ver beneden het niveau bleef van de productie op niet-gemoderniseerde bedrijven.

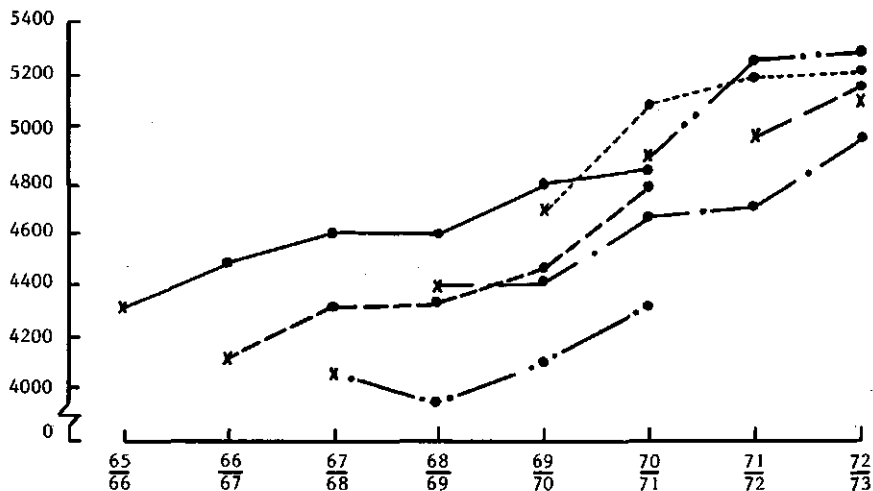
In de daarop volgende jaren steeg de melkproductie wel regelmatig, maar bleef toch enkele jaren beneden het reeds genoemde niveau. Uit de cijfers van de studiebedrijven blijkt dat deze problemen zich thans niet meer, of althans in veel mindere mate voordoen. Men heeft kunnen profiteren van de ervaringen uit de zestiger jaren, waardoor van een produktiedaling zelden meer sprake is. Integendeel, de indruk bestaat, dat de productie o.a. vanwege een andere wijze van voederen vrij spoedig uitstijgt boven het niveau

1) LEI-publikatie No. 3.24: "Melkveehouderijbedrijf in beweging".

Figuur 1.3 Het verloop in de melkproductie per koe na de bedrijfsomschakeling in de verschillende jaren

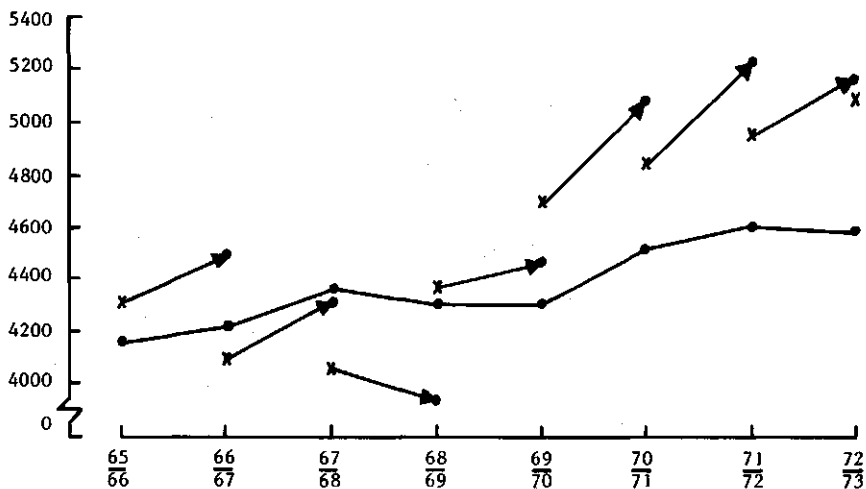
a. in het eerste en volgende jaren na de omschakeling

Kg melk/koe

b. in het eerste en tweede jaar na de omschakeling

Kg melk/koe

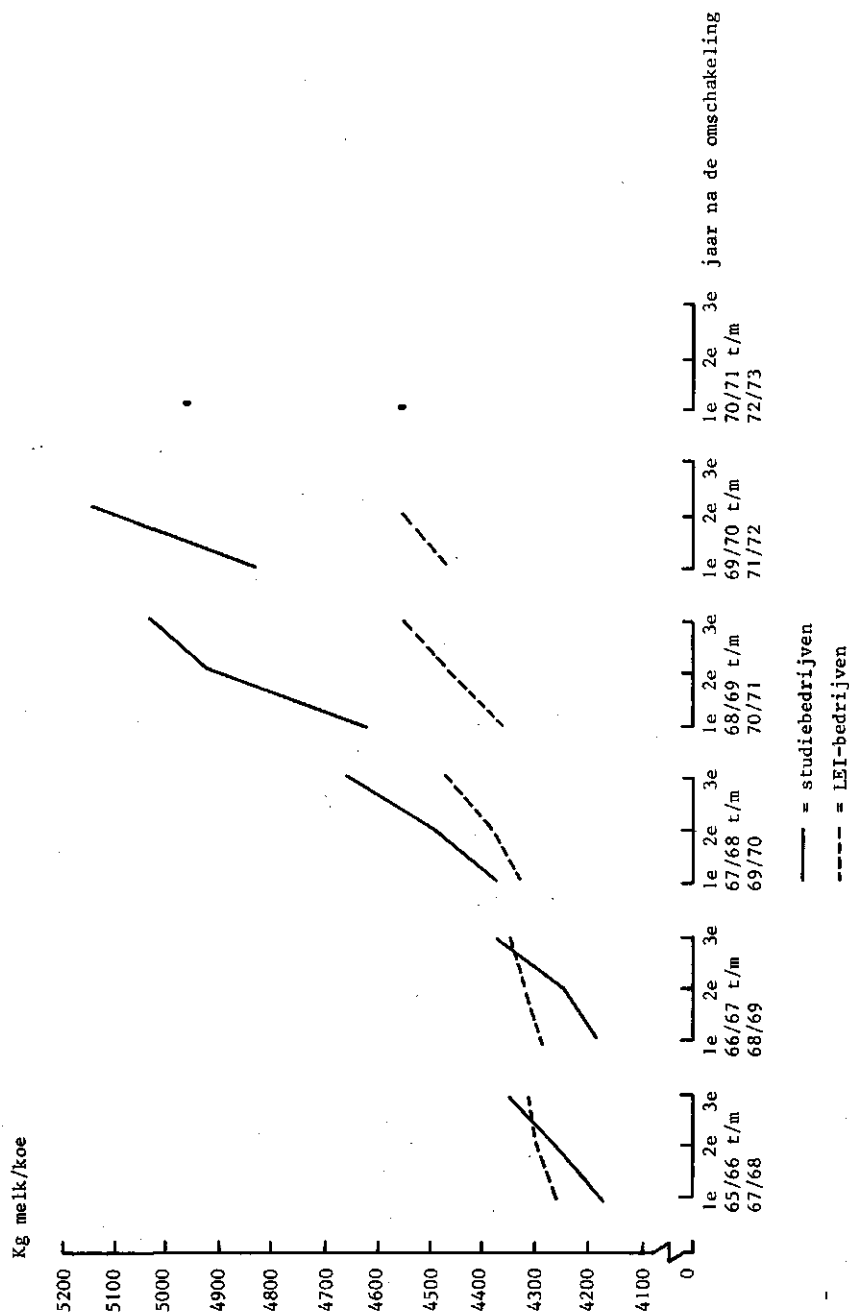

x = eerste jaar na de omschakeling

—●— = tweede jaar na de omschakeling

●—●— = gemiddelde melkproductie op LEI-bedrijven in de 4 weidegebieden

Figuur 1.3 c. Driejaarlijks gemiddelde van de melkproduktie per koe in het 1e, 2e en 3e jaar na de omschakeling, in vergelijking met het driejaarlijks voortschrijdend gemiddelde op de LEI-bedrijven in 4 weidegebieden

van andere niet-gemoderniseerde bedrijven.

In figuur 1.3 is getracht aan de hand van de gegevens van de studiebedrijven het een en ander in beeld te brengen. In figuur 1.3a is van de bedrijven die in de verschillende jaren zijn gestart met een nieuwe bedrijfsopzet, een illustratie gegeven van het verloop in de melkproduktie per koe. Ter toelichting kan worden opgemerkt, dat de kruisjes de resultaten van het eerste jaar na de omschakeling aangeven. Bv. het kruisje boven het jaar 65/66 betekent dat deze bedrijven omstreeks 1965 met de nieuwe bedrijfsopzet zijn gestart. Het kruisje boven 66/67 heeft betrekking op bedrijven die een jaar later zijn omgeschakeld, die boven 67/68 op bedrijven van weer een jaar later, enz. De vanuit de kruisjes getrokken verbindingslijnen geven aan hoe de melkproduktie per koe zich op de desbetreffende groep bedrijven in de volgende jaren ontwikkelde.

In figuur 1.3b zijn dezelfde gegevens vermeld als in 1.3a, maar nu alleen van het eerste en tweede jaar na de omschakeling. Ten einde een indruk te krijgen in hoeverre deze gegevens afwijken van het algemeen produktieniveau is tevens het verloop in de melkproduktie per koe aangegeven van de LEI-bedrijven in de 4 weidegebieden.

Uit figuur 1.3 blijkt, dat de bedrijven die omstreeks 1965 zijn omgeschakeld het eerste jaar (boekjaar 1965/66) een melkproduktie behaalden van gemiddeld ruim 4300 kg per koe. Het jaar daarop was de produktie gestegen tot bijna 4500 kg per koe en in 1970/71 werd op dezelfde groep van bedrijven een produktie bereikt van ruim 4800 kg per koe.

De bedrijven die een jaar later de stap ondernamen naar een nieuwere bedrijfsopzet startten in 1966/67 met een ongeveer 200 kg lagere produktie per koe dan hun voorgangers in het eerste jaar. Ook in de volgende jaren bleef de produktie op een lager niveau. Pas in 1970/71 haalden ze de bedrijven van 1965 bijna weer in.

De bedrijven waarvan de eerste resultaten bekend werden in 1967/68 hadden wederom een lagere produktie, die in het tweede jaar nog verder daalde om vervolgens weer te stijgen. Van de bedrijven van 1968/69 waren de eerste resultaten beter. Zij startten op een niveau ongeveer gelijk aan het algemeen gemiddelde van de LEI-bedrijven, maar konden in 1970/71 nog niet het peil bereiken van de bedrijven van 1965/66. Sedert 1969/70 behaalden de bedrijven die toen zijn omgeschakeld het eerste jaar direct hoge tot zeer hoge melkprodukties per koe. Gemiddeld lag de produktie met een 300 à 400 kg per koe boven het algemeen gemiddelde van de LEI-bedrijven. Voor de bedrijven van 1972/73 beliep het verschil zelfs ca. 500 kg per koe.

Hoewel de studiebedrijven thans in het eerste jaar na de omschakeling meteen hoge melkprodukties per koe behaalden, zien zij kans in daarop volgende jaren de produktie nog verder te verhogen. De jaarlijkse toename is zelfs hoger dan op de studiebedrijven in het midden van de zestiger jaren. Dit blijkt als bv. voor 1965/66 t/m

1967/68 en 1968/69 t/m 1970/71 de gemiddelde melkproduktie wordt berekend voor resp. het 1e, 2e en 3e jaar na de omschakeling. De cijfers in het navolgende overzicht tonen dat duidelijk aan.

	Kg melk/koe jaar na om- schakeling			Toename t.o.v. het 1e jaar		
	1e	2e	3e	2e	3e	(4e)
Studiebedrijven						
Gem. 1965/66 t/m 1967/68	4170	4260	4350	+ 90	+180	(+290)
Gem. 1968/69 t/m 1970/71	4640	4930	5050	+290	+410	(+420)

Globaal kan worden gesteld dat de studiebedrijven thans van het 1e op het 2e jaar een toename van de produktie weten te bereiken, waar de studiebedrijven vroeger 4 jaar over deden.

Afgezien van jaarinvloeden laat het zich aanzien dat thans tot 3 jaar na de overgang de produktie blijft stijgen om daarna op het bereikte niveau te blijven. De gegevens in figuur 1.3a wijzen in die richting en ook uit andere onderzoeken is dit gebleken (zie o.a. het artikel van Van der Steen en Verstegen in Bedrijfsontwikkeling 1974 no. 10).

Duidelijk blijkt uit het een en ander dat in de zestiger jaren bij omschakeling naar een nieuwe bedrijfsopzet, terdege rekening moest worden gehouden met het tegenvallen van de melkproduktie. Men kon als regel de eerste jaren niet de produktie halen van niet-gemoderniseerde bedrijven. De laatste jaren is daarvan geen sprake meer.

De hoge melkprodukties van de laatste jaren zijn niet verkregen door extreem hoge voerkosten; de voerkosten per kg melk zijn nauwelijks hoger dan op de LEI-bedrijven uit de weidegebieden.

Blijkens tabel 1.4 zijn op de studiebedrijven de voerkosten per kg melk gestegen van ca. 11 cent in 1963/64 tot ruim 14 cent in 1972/73. Deze stijging is vrijwel geheel het gevolg van hogere voerprijzen. Indien we nl. de voerkosten relateren aan de prijsontwikkeling van A-brok, blijken de per kg melk verstrekte hoeveelheden voer nauwelijks te zijn toegenomen in de loop der jaren.

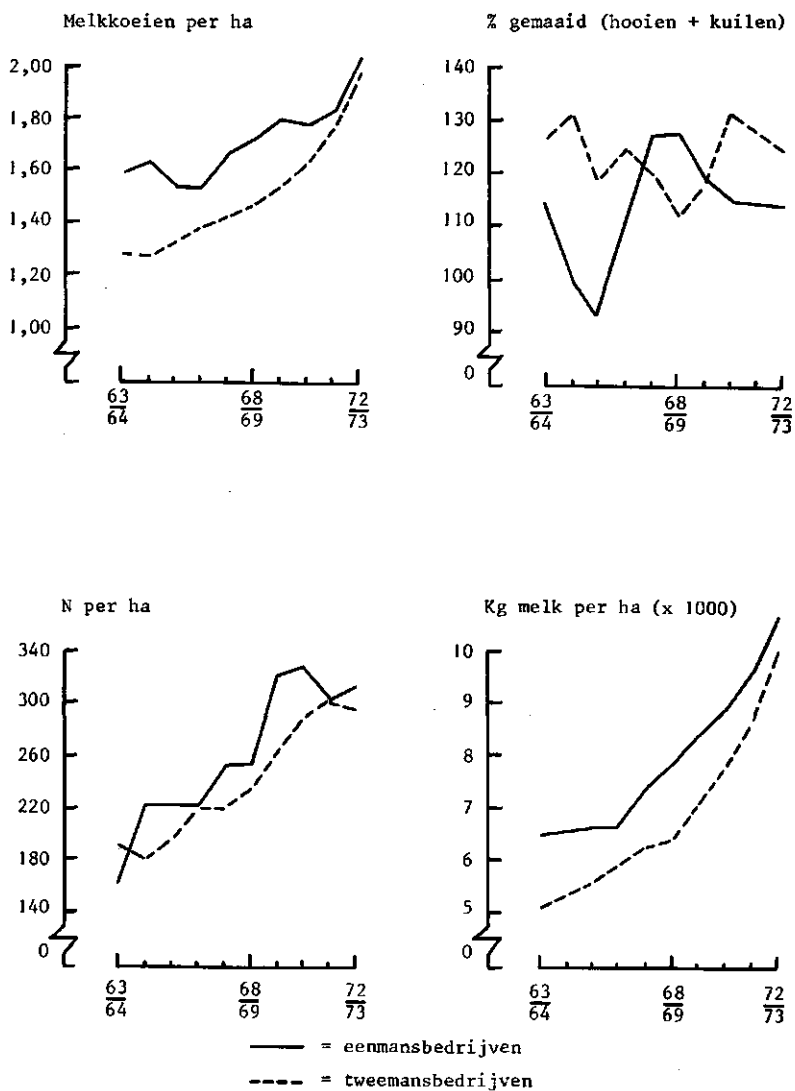
Naast een stijging van de melkproduktie per koe is ook het aantal melkkoeien per ha in de loop der jaren sterk toegenomen. Dit blijkt uit tabel 1.5 en figuur 1.4, waarin enige informatie is gegeven over de ontwikkeling in het graslandgebruik. Op de groep eenmansbedrijven was de veebezetting vanaf het begin tamelijk hoog, schommelde tot 1968 rond de 1,6 melkkoe per ha en steeg daarna geleidelijk tot ca. 2 melkkoeien per ha in 1972/73. De tweemansbedrijven zaten aanvankelijk op een veel lagere bezetting, maar kwamen de beide laatste jaren toch ook op het niveau van de eenmansbedrijven.

Hoewel sterk wisselende weersomstandigheden de gemaaide oppervlakte voor de eigen ruwvoerwinning jaarlijks sterk kan variëren,

Tabel 1.5 Graslandgebruik

	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73
Melkkoeien per ha										
eenmansbedrijven	1,60	1,64	1,57	1,56	1,67	1,73	1,81	1,78	1,83	2,01
tweemansbedrijven	1,31	1,30	1,34	1,40	1,44	1,47	1,57	1,63	1,80	2,01
% gemaaid (hooi + kuil)										
eenmansbedrijven	115	101	93	111	127	127	118	115	114	114
tweemansbedrijven	126	132	118	125	120	112	117	132	126	124
N per ha										
eenmansbedrijven	159	223	223	220	253	257	323	328	303	315
tweemansbedrijven	193	179	191	223	219	229	261	293	308	294
Kg melk per ha										
eenmansbedrijven	6540	6630	6670	6720	7380	7810	8450	8870	9610	10630
tweemansbedrijven	5120	5360	5630	5960	6250	6430	7160	7840	8850	10300

Figuur 1.4 De ontwikkelingen in het graslandgebruik sedert 1963/64

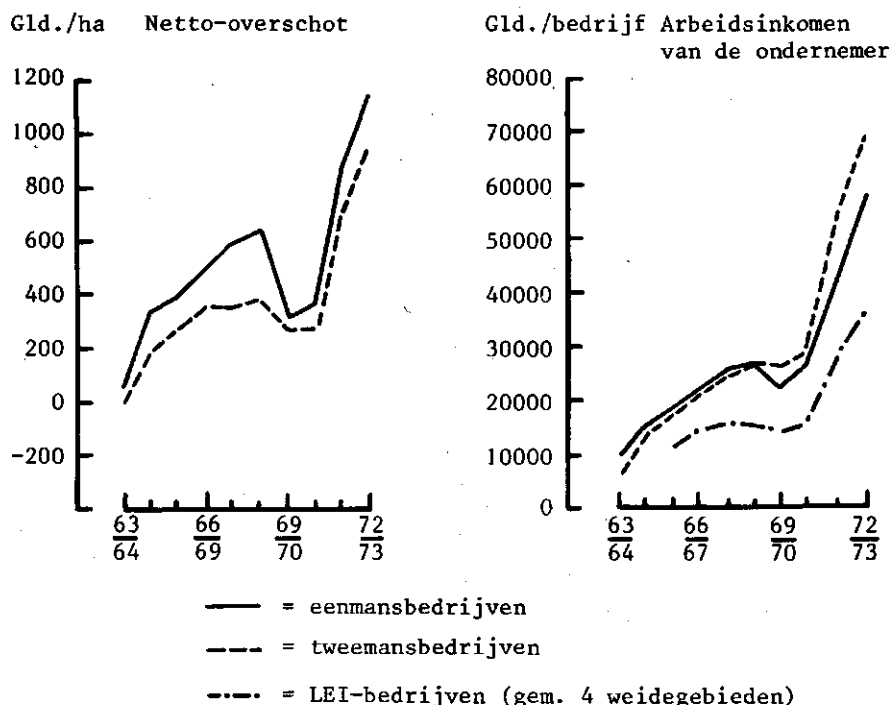

heeft vergroting van de veebezetting niet geleid tot een geringer percentage maaïen. Telken jare ligt de oppervlakte gemaaid voor de hooi- en kuilvoerwinning ver boven de 100% van de totale bedrijfsoppervlakte. Door middel van hoge tot zeer hoge stikstofgiften hebben de studiebedrijven het grasland zeer intensief kunnen benutten.

De melkproduktie per ha is gedurende de vermelde 10-jarige periode dan ook enorm gestegen. De eenmansbedrijven behaalden in 1963/64 een produktie van ca. 6500 kg melk per ha, maar in de loop der jaren liep dat op tot 10600 kg in 1972/73. Voor de tweemansbedrijven betekende de produktie van 10300 kg in 1972/73 bijna een verdubbeling van de produktie in 1963/64.

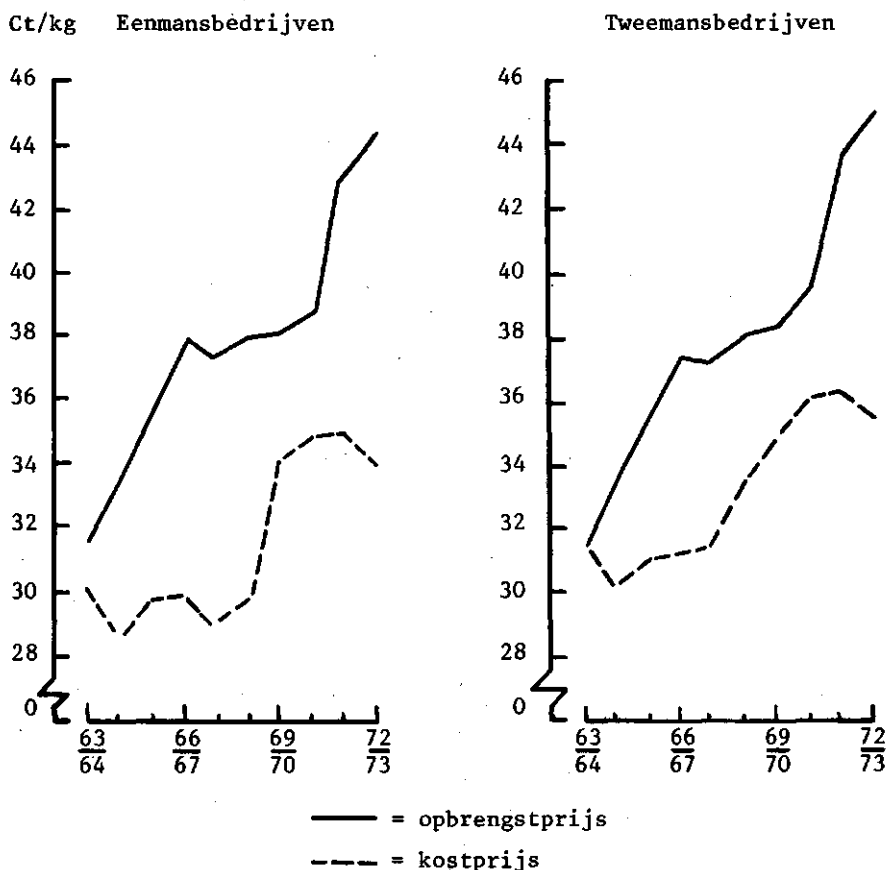
Het streven naar een hogere melkproduktie per koe en een intensiever graslandgebruik is op de studiebedrijven niet zonder gunstig resultaat gebleven. Gevoegd bij o.a. verbetering van de arbeidsproduktiviteit zijn in de aangegeven 10-jarige periode de bedrijfsuitkomsten aanzienlijk verbeterd.

Figuur 1.5 Het verloop in het netto-overschot per ha en in het arbeidsinkomen van de ondernemer per bedrijf

In 1963/64 behaalden de ondernemers op de eenmansbedrijven een arbeidsinkomen van gemiddeld f 11000,-, tegenover 10 jaar later van gemiddeld f 55800,-. Op de tweemansbedrijven steeg het arbeidsinkomen van de ondernemer van gemiddeld f 6800,- in 1963/64 naar f 67600,- in 1972/73. Tot 1968/69 nam in beide groepen van bedrijven het arbeidsinkomen toe met ca. f 3000,- à f 4000,- per bedrijf per jaar. In 1969/70 trad er een lichte daling op. In dat jaar werd het aantal studiebedrijven belangrijk uitgebreid met bedrijven die een ligboxenstal hebben gebouwd.

Figuur 1.6 Het verloop in de opbrengstprijis en in de kostprijs van de melk

Tabel 1.6 Ontwikkeling in de bedrijfsresultaten

	63/64	64/65	65/66	66/67	67/68	68/69	69/70	70/71	71/72	72/73
Eenmansstudiebedr. (gld./ha)										
opbrengsten	2587	2811	3000	3271	3509	3898	4102	4415	5160	6255
bijkomende voerkosten	835	705	772	827	796	1060	1144	1271	1255	1556
opbrengst minus voerkosten	1752	2106	2228	2444	2713	2838	2958	3144	3905	4699
ov. niet bewerkingskosten	701	805	813	851	964	1035	1320	1365	1554	1846
bewerkingsinkomen	1051	1301	1415	1593	1749	1803	1638	1779	2351	2853
bewerkingskosten	1022	947	1013	1099	1139	1164	1328	1426	1523	1732
netto-overschot	29	354	402	494	610	639	310	353	828	1122
Tweemansstudiebedr. (gld./ha)										
opbrengsten	2099	2523	2690	2922	3101	3238	3574	3855	4939	6048
bijkomende voerkosten	538	594	655	710	741	815	938	1025	1149	1517
opbrengst minus voerkosten	1561	1929	2035	2212	2360	2423	2636	2830	3790	4531
ov. niet bewerkingskosten	685	718	755	810	880	917	1131	1230	1537	1767
bewerkingsinkomen	876	1211	1280	1402	1480	1506	1505	1600	2253	2764
bewerkingskosten	892	993	1005	1043	1131	1133	1223	1345	1574	1826
netto-overschot	-16	218	275	359	349	373	282	255	679	938
Arbeidsinkomen van de ondernemer in gld./bedr. (x f100,-)										
eenmansbedrijven	111	167	191	228	264	267	220	263	442	558
tweemansbedrijven	68	144	173	236	250	271	261	281	533	676
Opbrengst v/d melk in ct./kg										
eenmansbedrijven	31,3	33,4	35,2	37,9	37,3	37,8	38,0	38,9	43,1	44,5
tweemansbedrijven	31,0	33,7	35,4	37,5	37,3	38,3	38,3	39,6	43,9	45,2
Kostprijs v/d melk in ct./kg										
eenmansbedrijven	30,4	28,6	29,8	30,1	29,0	29,8	34,3	34,8	34,9	34,3
tweemansbedrijven	32,1	30,1	31,0	31,2	31,6	33,1	34,9	36,2	36,5	35,7

Hoewel op pachtbasis berekend gingen daardoor de gebouwenkosten belangrijk omhoog. Ook de sterk gestegen lonen spelen een rol van betekenis. Na 1969 constateren we weer een verdere stijging van het arbeidsinkomen van de ondernemer. In beide laatste gevallen is deze stijging wel zeer spectaculair geweest. In twee jaar tijd steeg op de groep eenmansbedrijven het arbeidsinkomen van de ondernemer + f 26000,- naar + f 56000,- en op de tweemansbedrijven van f 28000,- naar ruim f 67000,-.

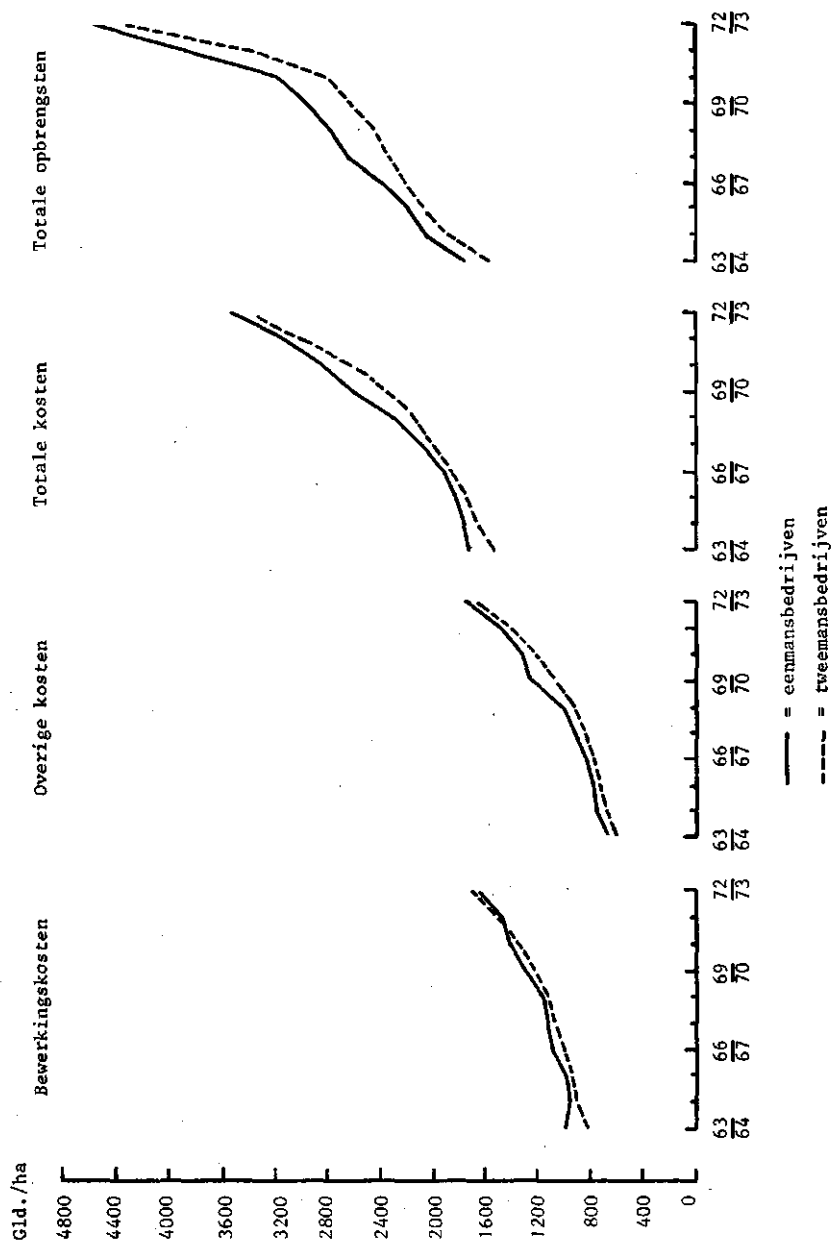
Dit resultaat was enerzijds een gevolg van de gunstige prijsverhoudingen in die jaren en anderzijds van de verdergaande modernisering van de bedrijfsvoering en bedrijfsopzet. Ook de stijging van de melkproduktie per koe heeft mede het resultaat gunstig beïnvloed.

Wellicht ten overvloede merken we op dat het hier gaat om de ontwikkeling van het inkomen op de meest gemoderniseerde bedrijven. Het geeft geen beeld van de algemene inkomensontwikkeling in de melkveehouderij. Daarvoor kan verwezen worden naar de publikaties van het LEI over de Bedrijfsuitkomsten in de Landbouw. Indien we uit deze publikaties van de 4 belangrijkste weidegebieden de gegevens over het arbeidsinkomen en van de ondernemer ongewogen rekenkundig middelen, ontstaat een inkomensverloop als is aangegeven in figuur 1.5. Ten opzichte van dit gemiddelde verloop, waren de resultaten van de studiebedrijven niet alleen in beide laatste jaren maar ook in daaraan voorafgaande jaren, duidelijk beter.

Men zou mogen verwachten dat naarmate de produktieomvang van het bedrijf toeneemt, de kosten per eenheid produkt zullen dalen. Immers, op grotere bedrijven heeft men ruimere mogelijkheden de (ondeelbare) produktiefactoren op een doelmatige wijze af te stemmen op de totale produktieomvang dan op kleine bedrijven. Dit zou dan tot lagere kosten per eenheid produkt moeten leiden. Uit de gemiddelde uitkomsten van de een- en tweemansbedrijven, blijkt van een dergelijk schaafeffect in het geheel niets. De eenmansbedrijven produceren de melk zelfs tegen een iets lagere kostprijs dan de belangrijk grotere tweemansbedrijven. Behalve in de twee laatste jaren is er ook in het arbeidsinkomen van de ondernemer nauwelijks enig verschil. Opgemerkt moet echter worden dat voor het beoordelen van schaafeffecten een vergelijking tussen een- en tweemansbedrijven minder zinvol is. Op b.v. de tweemansbedrijven wordt de arbeidsbezetting in vele gevallen niet direct bepaald door de arbeidsbehoefte van het gehele bedrijf, maar veel meer door andere factoren, zoals de gezinssamenstelling. Onder de groep tweemansbedrijven bevinden zich dan ook bedrijven met een geringere totale produktieomvang dan op sommige eenmansbedrijven. Gemiddeld genomen heeft een tweemansbedrijf niet 2 x de produktieomvang van een eenmansbedrijf.

Voor een beter inzicht in schaalinvloeden zijn andere indelingscriteria, zoals bv. een indeling naar het aantal melkkoeien, of het aantal sbe's per bedrijf, meer geschikt. De invloed van de bedrijfsgrootte op de kostprijs van de melk binnen de totale groep

Figuur 1.7 Het verloop in de kosten en opbrengsten

van studiebedrijven, zal met behulp van de methode der factoranalyse nader worden geanalyseerd. Over de resultaten hiervan zal te zijner tijd een publikatie verschijnen. De eerste analyseresultaten wijzen echter reeds in de richting dat, zo er al van een schaalinvloed op de kostprijs van de melk sprake is, deze bijzonder klein is, gezien althans vanuit de totale spreiding in de kostprijs. Met andere woorden, de verschillen in de kostprijs van de melk houden binnen de totale groep van studiebedrijven, veel meer verband met factoren die niet in relatie staan tot het aantal melkkoeien of de bedrijfsoppervlakte.

2. Nadere analyse van de resultaten van de twee- en driemansbedrijven over 1971/72 en 1972/73

Uit het voorgaande hoofdstuk is gebleken dat de studiebedrijven vooral de beide laatste jaren uitzonderlijk goede bedrijfsresultaten hebben behaald. In dit hoofdstuk zal worden aangegeven op welke onderdelen van de bedrijfsvoering de studiebedrijven afwijken van een vergelijkbare groep weidebedrijven uit het landelijk boekhoudnet van het LEI.

Omdat in een eerder verschenen publikatie van het LEI 1) reeds uitvoerig aandacht is geschonken aan de eenmansstudiebedrijven, beperken we ons met de vergelijking tot de groep tweemansstudiebedrijven. Voorts zijn ook de resultaten vermeld van de driemansstudiebedrijven. Deze laatste groep bevat een deel van de grote tot zeer grote melkveehouderijbedrijven die de laatste jaren in Nederland zijn ontstaan. In het steekproefnet van het LEI bevinden zich niet voldoende bedrijven van een dergelijke oppervlaktegrootte om een betrouwbare vergelijking met de uitkomsten van de driemansstudiebedrijven mogelijk te maken.

Bij de keuze van de vergelijkbare groep LEI-tweemansbedrijven is als voorwaarde gesteld, dat in de eerste plaats de bedrijfsoppervlakte ongeveer overeen moet stemmen met die van de tweemansstudiebedrijven en dat in de tweede plaats het aantal sbe voor minstens 80% betrekking moet hebben op de rundveehouderij. De studiebedrijven liggen verspreid over het gehele land.

Om nu een vergelijkbaar gemiddelde van de LEI-bedrijven te krijgen zijn per landbouwgebied de cijfers van de LEI-bedrijven gewogen met het aantal studiebedrijven in het betreffende gebied. Als bv. in een bepaald gebied 2 studiebedrijven liggen en 4 LEI-bedrijven die aan de gestelde voorwaarden voldoen, zijn de cijfers van deze 4 LEI-bedrijven gewogen met een factor 0,5. Of omgekeerd, als tegenover 4 studiebedrijven 2 LEI-bedrijven staan, zijn per bedrijf de LEI-cijfers gewogen met een factor 2. Op deze wijze zijn tussen de gemiddelden van de groep tweemansstudiebedrijven en de groep LEI-bedrijven eventuele verschillen die verband houden met het gebied, de grondsoort, het veeslag, grotendeels geëlimineerd.

2.1 Algemene bedrijfsgegevens

Ten einde een indruk te geven van de landelijke verdeling van de studiebedrijven zijn in tabel 2.1 de twee- en driemansstudiebedrijven ingedeeld naar een vijftal regio's.

1) LEI-publikatie No. 3.45 "Uitkomsten van moderne eenmansbedrijven met melkvee".

Tabel 2.1 Aantal twee- en driemansstudiebedrijven, ingedeeld naar enkele regio's

	1971/72		1972/73	
	aantal	(in %)	aantal	(in %)
Groningen + Friesland	16	(35)	15	(29)
Drenthe + Overijssel	8	(17)	8	(15)
Gelderland + Utrecht	11	(24)	14	(27)
Noord- en Zuid-Holland	5	(11)	9	(17)
Noord-Brabant + Limburg	6	(13)	6	(12)
Totaal	46	(100)	52	(100)

We zien dat vooral Friesland en Groningen, alsmede Gelderland sterk vertegenwoordigd zijn in de studiegroep. Meer dan de helft van het aantal bedrijven ligt in deze drie provincies. Behalve in Zeeland treffen we echter in alle provincies studiebedrijven aan.

De studiebedrijven zijn zuivere weidebedrijven, d.w.z. de geldelijke opbrengsten moeten geheel komen uit de sector rundveehouderij. Varkens en/of pluimvee van enige betekenis komen op deze bedrijven niet voor. Verscheidene bedrijven exploiteren een deel van de bedrijfsoppervlakte als bouwland, maar dit bouwland staat geheel ten dienste van de veehouderij (in hoofdzaak voor de teelt van snijmaïs). Indien we de oppervlakte bouwland per provincie bekijken, blijkt dat op de studiebedrijven in Noord-Brabant en Limburg in 1972/73 gemiddeld 28,5% van de bedrijfsoppervlakte als zodanig werd gebruikt. Op de studiebedrijven in Gelderland, Overijssel en Drenthe beliep dat gemiddeld ca. 8% en op de bedrijven in de overige provincies 0 tot 4,2%.

Op de studiebedrijven is de verkaveling vrij gunstig. Hoewel van de groep LEI-bedrijven niet voldoende gegevens beschikbaar zijn over de verkavelingstoestand, mogen we aannemen dat over het geheel genomen deze ook niet ongunstig is. Het zijn nl. de grotere LEI-weidebedrijven die in vergelijking tot de kleinere, vaak een betere verkaveling hebben.

In tabel 2.2 zijn van de beide groepen studiebedrijven, alsmede van de vergelijkbare groep LEI-bedrijven enkele algemene bedrijfsgegevens vermeld. Het opvallendste verschil tussen de groep tweemansbedrijven en de groep LEI-bedrijven is gelegen in het aantal melkkoeien per bedrijf. Op de studiebedrijven werden in 1971/72 bij een ongeveer gelijke bedrijfsoppervlakte en personeelsbezetting 20 melkkoeien meer gehouden en in 1972/73 zelfs 25.

Zoals de tabel laat zien, zijn de LEI-bedrijven ook vrijwel zuivere weidebedrijven, waar andere produktietakken dan de rundveehouderij nauwelijks een rol spelen bij de inkomensvorming.

In tegenstelling tot de eenmansstudiebedrijven, die in vergelijking met de vergelijkbare LEI-bedrijven, de bedrijfsaanpassing deels hebben gezocht in vermindering van de personeelsbezetting

en deels in uitbreiding van de veestapel, hebben de tweemansstudiebedrijven de nadruk vooral gelegd op uitbreiding van de veestapel. Tussen laatstgenoemde bedrijven en de vergelijkbare LEI-bedrijven is er namelijk geen verschil in de personeelsbezetting. (v.a.k. per bedrijf).

Tabel 2.2 Algemene bedrijfsgegevens

	Studie- bedrijven 2 man		LEI- bedrijven 2 man		Studie- bedrijven 3 man	
	71/72	72/73	71/72	72/73	71/72	72/73
Aantal bedrijven	37	39	26	33	9	13
Oppervl. cultuurgrond	43,0	43,9	41,6	42,1	65,4	67,9
Oppervlakte grasland	41,1	40,1	39,5	40,3	58,9	63,8
Oppervlakte grasland + voedergewassen	42,7	43,9	40,7	41,4	63,7	67,9
Aantal dieren per bedrijf:						
melkkoeien	75,8	85,5	55,9	60,2	108,5	125,9
grootveeëenheden	98,8	109,6	77,5	85,2	140,0	161,2
mestvarkens	0	0	2,6	0,2	0,3	0,5
fokzeugen	0,1	0	2,0	0,3	0	0
Standaardbedrijfseen- heden (sbe)	276	306	229	241	403	453
% sbe rundveehouderij	99	100	96	100	99	100
Volwaardige arbeids- krachten (v.a.k.)	2,1	2,0	2,0	2,0	3,1	3,1

De ontwikkeling naar steeds modernere systemen op het gebied van melken, veeverzorging en voederwinning maakt het mogelijk de veestapel verder uit te breiden. Op de studiebedrijven tekent deze ontwikkeling zich duidelijk af. In 1 jaar tijds steeg op de tweemansbedrijven het aantal melkkoeien met 10 stuks (stijging 13%). Ook op de grotere (driemans-) melkveehouderijbedrijven constateren we een sterke toename, nl. van gemiddelde 108,5 melkkoe in 1971/72 naar 125,9 melkkoe in 1972/73 (stijging 16%).

2.2 Produktieomvang per man en de arbeidsorganisatie

Over de produktieomvang per man en de bewerkingskosten zijn in tabel 2.3 enkele gegevens vermeld. Tussen de drie groepen van bedrijven zijn de verschillen in de man-landverhouding zeer gering; de bedrijfsoppervlakte bedroeg ruim 20 ha per man. De verschillen in het aantal melkkoeien per man zijn aanmerkelijk groter. De stu-

diebedrijven kwamen in 1972/73 gemiddeld op ruim 40 koeien per man en de groep LEI-bedrijven op 30.

Meer koeien per man betekent gemeten in bewerkingseenheden een grotere produkti omvang per man. Dank zij de arbeidsbesparing die in een modern ingerichte ligboxenstal met doorlooptmelkstal is te realiseren, maken de ondernemers op de studiebedrijven geen langere werktijden dan hun collega's op de vergelijkbare LEI-bedrijven. In beide gevallen werken ze gemiddeld ruim 3000 uur per jaar, hetgeen overigens nog een zeer respectabel aantal uren is. Bij de ondernemers op de grotere studiebedrijven is het aantal gewerkte uren ca. 300 lager. Zij werken dus in wat geringere mate mee bij de uitvoering van de dagelijkse werkzaamheden en hebben daardoor iets meer tijd beschikbaar voor bedrijfsleiding en beheerszaken.

Tabel 2.3 Arbeidsprestaties en bewerkingskosten

	Studie- bedrijven 2 man		LEI- bedrijven 2 man		Studie- bedrijven 3 man	
	71/72	72/73	71/72	72/73	71/72	72/73
Ha cult.grond per v.a.k.	20,5	22,0	20,8	21,1	21,1	21,9
Melkkoeien per v.a.k.	36,1	42,8	28,0	30,1	35,0	40,6
Sbe per v.a.k.	134	153	119	122	130	148
Bewerkingseenheden per v.a.k.	3100	3460	2690	2720	3070	3430
Arbeidsuren per bedrijf	6110	6120	6350	6100	9140	9280
Arbeidsuren per ondernemer	3140	3030	3410	3080	2880	2740
Arbeidsuren per melkkoe	81	72	114	101	84	73
In gld. per 100 bewerkingseenheden						
Arbeidskosten	682	724	867	952	694	732
Werk door derden	79	100	92	78	60	50
Werktuigkosten	291	300	282	295	292	318
Bewerkingskosten	1053	1124	1242	1325	1046	1100
Bewerkingskosten per f 100,- opbrengsten	32	30	39	39	32	30
Bewerkingskosten per melkkoe	892	914	1163	1186	908	916
Bewerkingskosten per kg melk	18,2	17,9	25,0	27,9	18,7	18,7

Indien we het totaal aantal op het bedrijf gewerkte uren betrekken op het aantal melkkoeien, blijkt dat de studiebedrijven met bijna 30% minder uren per koe hebben kunnen volstaan dan de LEI-bedrijven. Uiteraard zijn daardoor de arbeidskosten per produktie-eenheid ook lager. Blijkens tabel 2.3 zijn op de studiebedrijven de arbeidskosten per 100 bewerkingseenheden in 1971/72 f 185,- lager en in 1972/73 zelfs f 220,-.

Hoewel door loonsverhogingen ook op de studiebedrijven de arbeidskosten zijn toegenomen, blijkt uit deze cijfers dat de stijging geringer is geweest dan op de vergelijkbare LEI-bedrijven, hetgeen geheel kan worden toegeschreven aan de sterkere vergroting van de produktieomvang.

Wat betreft de loonwerkkosten blijkt dat deze het laatste jaar op de tweemansstudiebedrijven zijn toegenomen. Op het merendeel van deze bedrijven had men in het verleden een zodanige arbeidsorganisatie, dat naast het melken en de veeverzorging ook de voederwinning en het overige veldwerk zoveel mogelijk in eigen hand werd gehouden. De samenstelling van het machinepark (trekkers en werktuigen) werd bij deze situatie aangepast.

De vraag wordt wel eens gesteld of het niet voordeliger kan zijn het veldwerk zoveel mogelijk naar de loonwerker af te stoten. Men zou daarmee de pieken in de eigen arbeidsorganisatie kunnen afvlakken en over het gehele jaar gezien, zich meer bezig kunnen gaan houden met de directe verzorging van het vee. Mogelijk dat daardoor de omvang van de veestapel nog iets kan worden vergroot, terwijl op het vlak van de eigen mechanisatie wellicht enige besparingen zijn te realiseren. Blijkens tabel 2.3 tekent in 1972/73 deze ontwikkeling zich reeds enigszins af.

Vergeleken met 1971/72 is de veestapel uitgebreid, de kosten van eigen mechanisatie nauwelijks gestegen en er is meer uitgegeven aan loonwerk. Over de voor- of nadelen kan weinig worden gezegd, omdat het hier een ontwikkeling betreft tussen twee boekjaren met derhalve ook twee verschillende jaarinvloeden. Ten einde nader inzicht te krijgen in dit vraagstuk zijn, op basis van de gegevens van 1972/73, de tweemansstudiebedrijven in relatie tot het niveau van de werktuigkosten ingedeeld in een groep met veel en een groep met weinig loonwerkkosten (tabel 2.4). Het blijkt, dat de bedrijven met relatief veel loonwerkkosten en lagere werktuigkosten, meer koeien houden bij een zelfde personeelsbezetting. Het verschil bedraagt ca. 2,5 melkkoe per man, hetgeen omgerekend per 100 bewerkingseenheden neer komt op ruim f 60,- lagere arbeidskosten. De hogere loonwerkkosten worden niet geheel gecompenseerd door lagere werktuigkosten, maar gevoegd bij de lagere arbeidskosten resulteerde het een en ander toch in iets lagere bewerkingskosten.

Per 100 bewerkingseenheden was het verschil f 45,- en per koe f 25,-. Doordat beide groepen van bedrijven gemiddeld vrijwel dezelfde melkproduktie per koe hebben behaald, zijn ook per kg melk de bewerkingskosten lager, nl. ca. 0,5 cent per kg. Ongeveer een

zelfde marge vinden we tussen de melkprijs en de kostprijs van de melk. Uitgaande van ca. 84 melkkoeien betekent dit een voordelig verschil van ruim f 2000,- per bedrijf. Daarbij komt nog het saldo van de ca. 5 koeien extra, zodat het totale verschil ruim f 4000,- per bedrijf bedraagt. In hoeverre hier gesproken kan worden van een significant verschil, is niet nader onderzocht. Gelet op de grote spreiding tussen de bedrijven in zowel de bewerkingskosten als de bedrijfsuitkomsten, moeten de resultaten van deze (globale) vergelijking met enig voorbehoud worden geïnterpreteerd. Bovendien zijn de bedrijven met veel loonwerk gemiddeld ruim 2,5 ha groter, waardoor de vraag rijst of bij een gelijke bedrijfsoppervlakte, vergroting van de veestapel in combinatie met meer loonwerk, ook tot dezelfde uitkomsten leidt. Nader onderzoek via begrotingen en gedetailleerde analyse van praktijkgegevens is hiervoor gewenst.

Tabel 2.4 Verschillen in het niveau van de loonwerkkosten, resp. werktuigkosten op de tweemansstudiebedrijven in het boekjaar 1972/73

	Weinig loonwerk	Veel loonwerk
Oppervlakte cultuurgrond per bedrijf	43,2	45,9
Melkkoeien per bedrijf	84,3	89,2
Volwaardige arbeidskrachten (v.a.k.)	2,0	2,0
Nieuwwaarde dode inventaris per ha	2220	1960
In gld. per 100 bewerkingseenheden		
Arbeidskosten	747	684
Werk door derden	52	141
Werktuigkosten	336	265
Bewerkingskosten	1135	1090
Bewerkingskosten per f 100,- opbrengsten	30,3	29,3
Bewerkingskosten per melkkoe	916	891
Bewerkingskosten per kg melk	18,0	17,5

Overigens blijken de verschillen in bewerkingskosten de studiebedrijven en de vergelijkbare groep LEI-bedrijven (tabel 2.3) vele malen groter dan die tussen de groepen studiebedrijven onderling in tabel 2.4. Omgerekend per koe bedraagt het verschil f 270,- en per kg melk ca. 10 cent. Het verschil is vrijwel geheel ontstaan door een hogere arbeidsproductiviteit op de studiebedrijven, mogelijk gemaakt door een moderner staltype, een hogere graad van mechanisatie en waarschijnlijk ook door een wat betere verpakking.

Tabel 2.5 Produktiegegevens en resultaten per koe

	Studie- bedrijven		LEI- bedrijven		Studie- bedrijven	
	2 man		2 man		3 man	
	71/72	72/73	71/72	72/73	71/72	72/73
Productiegegevens						
Melkprod. per koe (kg)	4915	5111	4736	4443	4846	4988
Vetgehalte (%)	3,90	3,97	3,94	3,96	3,97	3,97
Melkvet per koe (kg)	192	203	186	176	193	198
Melkprijs per kg melk: (bij bestaande vetge- halte) (ct.)	43,9	45,2	43,8	44,6	44,3	45,1
bij 3,7% vetgehalte(ct.)	42,7	43,5	42,3	43,0	42,6	43,4
Resultaten in gld. per koe:						
Melkgeld	2160	2309	2077	1981	2146	2252
Omzet en aanwas	539	653	643	869	494	670
Overige opbrengsten rundvee	46	31	70	70	73	59
Tot. opbrengsten runvee	2745	2993	2790	2920	2713	2981
Bijkomende voerkosten:						
Krachtvoer	473	574	454	527	464	548
Melkprodukten	40	42	58	64	31	41
Ruwvoer	124	120	112	75	142	89
Totaal bijkomende voer- kosten	637	736	625	666	637	678
Opbrengst minus voer- kosten	2108	2257	2165	2254	2076	2303
Kg krachtvoer per koe	1364	1642	1267	1411	1334	1612
Krachtvoer per 100 kg	34,90	35,10	36,30	37,80	34,80	34,20

Tabel 2.6 Spreiding in de melkproductie per koe, boekjaar 1972/73

	Tweemansstudie- bedrijven	LEI- bedrijven
	aantal bedrijven in %	
Minder dan 4500 kg	0	49
4500 - 5000 kg	31	42
5000 kg of meer	69	9
Totaal	100	100

2.3 Produktiegegevens van de rundveestapel en het graslandgebruik

Het is thans wel vrij algemeen bekend dat het houden van melkvee in modern ingerichte ligboxenstallen geen nadelige invloed heeft op de melkproduktie per koe. Integendeel, veelal wordt vrij spoedig na de omschakeling een produktie behaald die hoger is dan op niet gemoderniseerde bedrijven. Bij goede veterinaire maatregelen (o.a. klauwverzorging) behoeft ook de gezondheidstoestand van de dieren geen reden tot ongerustheid te geven.

Volgens tabel 2.5 hebben de tweemansbedrijven in het boekjaar 1972/73 een gemiddelde melkproduktie behaald van ruim 5100 kg per koe. De driemansbedrijven kwamen op gemiddeld bijna 5000 kg en de LEI-bedrijven bleven daar enkele honderden liters beneden.

Enigszins opvallend is de t.o.v. 1971/72 lagere melkproduktie per koe op de groep LEI-bedrijven in 1972/73. De jaarlijkse vervanging van een aantal studiebedrijven heeft tot gevolg dat vanwege de gestelde voorwaarden ten aanzien van regionale ligging en bedrijfsgrootte, de schaduwgroep van LEI-bedrijven telkens ook wordt herzien. Doordat in het kader van de bedrijfskeuze ieder jaar tevens een deel van de LEI-bedrijven wordt vervangen, zijn de mutaties in de schaduwgroep van LEI-bedrijven relatief groot. In totaal maakten 17 LEI-bedrijven beide jaren deel uit van de schaduwgroep. Rekening houdende met de gehanteerde wegingsfactor was ook op deze 17 bedrijven de gemiddelde melkproduktie in 1972/73 lager dan in 1971/72; nl. ruim 100 kg per koe. Voor zover kon worden nagegaan wordt de onderlinge vergelijkbaarheid tussen de overige bedrijfsgegevens niet verstoord door de mutaties in het aantal LEI-bedrijven, omdat in 1972/73 op deze bedrijven tegenover een lager bedrag aan melkgeld een hoger bedrag voor omzet en aanwas stond.

Het hoge gemiddelde cijfer over de melkproduktie op de studiebedrijven is niet ontstaan door enkele hoge uitschieters binnen deze groep van bedrijven. In tabel 2.6 is de spreiding aangegeven in de melkproduktie per koe op resp. de groep tweemansstudiebedrijven en op de vergelijkbare groep van LEI-bedrijven. We zien dat in genoemd boekjaar op geen enkel studiebedrijf de melkproduktie beneden de 4500 kg per koe lag.

Daarentegen kon op bijna de helft van het aantal LEI-bedrijven een produktie van 4500 kg niet worden gehaald. Op bijna 70% van het aantal studiebedrijven lag de produktie zelfs boven de 5000 kg per koe; dit was slechts op 9% van de LEI-bedrijven het geval. Het totaalbeeld van de gegevens in tabel 2.6 duidt op hoge tot zeer hoge melkproducties per koe op alle in het onderzoek betrokken tweemansstudiebedrijven. De totale spreiding is binnen deze groep van bedrijven dan ook geringer (standaardafwijking 383) dan binnen de groep LEI-bedrijven (standaardafwijking 541).

Hoge melkproducties op bedrijven met een moderne ligboxenstal zijn de laatste jaren meer regel dan uitzondering geworden. Uit vergelijkende proeven en ook uit praktijkonderzoekingen is gebleken dat het verstrekken van het krachtvoer tijdens het melken in de doorlooppelmkstal de melkgift bevordert. Verder besteden dit soort bedrijven zeer veel zorg en aandacht aan de voederwinning en aan de (individuele) voeding van de dieren. Men streeft er naar de dieren, rekening houdende met hun produktiemogelijkheden, steeds van voldoende en goed voer te voorzien. Voorts kan men in ligboxenstallen de tochtigheid van de dieren vaak sneller signaleren, waardoor de tussen kalftijd in veel gevallen gunstig kan worden beïnvloed. Overigens zullen ongetwijfeld meerdere factoren een rol spelen bij het behaalde en te behalen produktieniveau, zoals bv. de kwaliteit van de veestapel en de vakbekwaamheid van de ondernemer. Het zijn vaak niet de slechtste ondernemers die de stap naar een modernere bedrijfsopzet durven wagen.

Blijkens de gegevens in tabel 2.5 is tussen de studiebedrijven en de groep LEI-bedrijven nauwelijks enig verschil te constateren in het vetgehalte van de melk; wel in de voor melk verkregen uitbetalingsprijs.

Op basis van een gelijk vetpercentage (3,7%) ontvangen de studiebedrijven ongeveer een halve cent per kg meer voor de melk. Op alle studiebedrijven wordt de melk opgeslagen in diepgekoelde tanks. Daardoor wordt als regel een betere kwaliteit melk afgeleverd met derhalve ook een hogere uitbetalingsprijs. Voorts geven verschillende melkfabrieken bij tankmelken een prijstoeslag op de melk.

Een hogere melkproductie per koe en een betere melkprijs leidt uit de aard der zaak tot meer melkgeld per koe. Het verschil in melkgeld tussen de tweemansstudiebedrijven en de vergelijkbare groep LEI-bedrijven bedraagt in 1972/73 ruim f 300,- per koe. Tegenover meer melkgeld staat echter een lager bedrag voor omzet en aanwas. Het is een vrij algemeen verschijnsel dat op sterk expanderende bedrijven de berekende omzet en aanwas niet hoog uitvalt. Enerzijds omdat op dit soort bedrijven minder jongvee wordt aangehouden (zie tabel 2.7) en anderzijds omdat relatief veel vee wordt aangekocht. Vanwege het feit dat het LEI bij de belanswaardering van het vee van vaste normbedragen uitgaat, komen de eventuele meerkosten van de aangekochte dieren in het jaar van aanschaf geheel ten laste van de post omzet en aanwas. Meer melkgeld, minder omzet en aanwas en iets lagere overige opbrengsten rundvee, resulteerden in slechts geringe verschillen in de totale geldopbrengsten per koe tussen de studiebedrijven en de LEI-bedrijven. Tegenover de opbrengsten staan de bijkomende voerkosten. Deze zijn in 1972/73 op de tweemansstudiebedrijven gemiddeld f 70,- per koe hoger dan op de vergelijkbare groep LEI-bedrijven.

Het verschil in voerkosten is nagenoeg gelijk aan het verschil in opbrengsten, zodat het saldo opbrengst minus voerkosten per koe op beide groepen van bedrijven gelijk is. Op de studiebedrijven

zijn de krachtvoerkosten hoger. Gemiddeld werd in 1972/73 ongeveer 200 kg krachtvoer per koe meer verstrekt, enerzijds vanwege de hogere melkproduktie en anderzijds vanwege de zwaardere veebezetting. Opmerkelijk is de lagere krachtvoerprijs op de studiebedrijven. Het verschil tussen de tweemansstudiebedrijven en de groep LEI-bedrijven bedraagt in 1971/72 f 1,40 en in 1972/73 zelfs f 2,70 per 100 kg. Veel studiebedrijven kopen het krachtvoer in voorkoop. Hierdoor hebben zij in boekjaar 1972/73 de gevolgen van de sedert november 1972 fors gestegen krachtvoerprijzen voor een belangrijk deel kunnen ontlopen. Verder kunnen deze bedrijven vanwege een grotere kwantumafname vaak een hogere korting bedingen.

Tabel 2.7 Graslandgebruik en resultaten per ha

	Studie- bedrijven 2 man		LEI- bedrijven 2 man		Studie- bedrijven 3 man	
	71/72	72/73	71/72	72/73	71/72	72/73
Oppervlakte grasland en voedergewassen	42,7	43,9	40,7	41,4	63,7	67,9
Melkkoeien per ha gras- land en voedergewassen	1,80	2,01	1,39	1,47	1,74	1,93
Kalveren per 10 melk- koeien	3,3	3,5	4,2	5,0	2,9	3,3
Jongvee > 1 jaar of ouder per 10 melkkoeien	3,5	3,1	4,1	4,3	3,1	2,9
Grootveeëenheden per ha grasland en voedergew.	2,30	2,47	1,93	2,07	2,17	2,41
Melkproduktie per ha grasland en voedergew.	8850	10300	6670	6630	8470	9720
Kg stikstof (N) per ha	308	294	248	228	269	296
Gemaaide oppervl. in %						
Hooi	42	27	53	40	55	30
Kuilvervoer	84	97	65	68	78	103
Gedroogd gras	2	3	2	0	2	2
Vers vervoederd	9	12	2	0	52	41
Totaal gemaaid	137	139	122	108	187	176
Oppervl. hooi + kuil- voer per g.v.e. (are's)	55	50	61	52	61	55
Resultaten in gld./ha						
Opbrengsten rundvee	4880	6008	3804	4214	4661	5761
Bijkomende voerkosten	1149	1511	858	976	1074	1300
Opbrengst minus voer- kosten	3731	4497	2946	3238	3587	4461

Tabel 2.8 De gemiddelde bedrijfsresultaten in gld. per ha
(pachtbasis)

	Studie- bedrijven 2 man		LEI- bedrijven 2 man		Studie- bedrijven 3 man	
	71/72	72/73	71/72	72/73	71/72	72/73
Oppervlakte cultuur- grond (ha)	43,0	43,9	41,6	42,1	65,4	67,9
Opbrengsten (na aftrek van de bijkomende voer- kosten)						
Rundvee	3731	4497	2946	3238	3587	4461
Varkens en kippen	0	4	39	1	0	2
Overige opbrengsten	57	30	78	77	41	64
Totaal (1)	3788	4531	3063	3316	3628	4527
Kosten						
Meststoffen	300	317	254	253	263	321
Grond en gebouwen	607	610	354	380	477	538
Overige kosten vee (rente, veearts, dek- geld, enz.) en alge- mene kosten	629	840	492	543	626	770
Subtotaal (2)	1536	1767	1100	1176	1366	1629
Bewerkingsinkomen (1-2)	2252	2764	1963	2140	2262	2898
Arbeidskosten	1015	1174	1091	1220	999	1151
Werk door derden	119	166	114	96	82	82
Werktuigkosten	439	486	358	379	425	500
Bewerkingskosten	1573	1826	1563	1695	1506	1733
Netto-overschot	679	938	400	445	756	1167
Netto-overschot per bedrijf	29900	42100	16200	19700	45600	77000
Arbeidsinkomen van de ondernemer per bedrijf	52300	67600	40500	45700	66200	100100
Arbeidsinkomen per volwaardige arbeids- kracht	34800	44500	30700	34200	34900	49300

In tabel 2.7 zijn enkele gegevens opgenomen over de graslandexploitatie. Hoewel er tussen de studiebedrijven en de groep LEI-bedrijven geen grote verschillen zijn in het saldo: opbrengst minus voerkosten per koe, zijn omgerekend per ha de saldooverschillen toch aanzienlijk.

In 1971/72 bedroeg voor de tweemansstudiebedrijven het voordelig verschil f 785,- per ha en in 1972/73 f 1259,- per ha. Dit resultaat is verkregen doordat de studiebedrijven meer vee per ha houden. De hogere veebezetting ging gepaard met hogere stikstofgiften maar niet met minder maaien. De studiebedrijven hebben dooreengenomen wel iets minder gemaaid voor de hooiwinning, maar belangrijk meer voor de kuilvoerwinning. Het percentage vers voederd is op de studiebedrijven hoger omdat op een aantal van deze (grotere) bedrijven beperkte weidegang wordt toegepast.

Samengevat kunnen we stellen, dat ten aanzien van opbrengsten en voerkosten de gunstige resultaten op de studiebedrijven zijn verkregen door een hoge melkproduktie per koe, een intensief graslandgebruik en een doelmatige bijvoeding.

2.4 De gemiddelde bedrijfsuitkomsten

In tabel 2.8 is een overzicht gegeven van de gemiddelde bedrijfsuitkomsten van de twee- en driemansstudiebedrijven over de boekjaren 1971/72 en 1972/73. Naast de cijfers van de tweemansstudiebedrijven staan ter vergelijking die van de vergelijkbare groep LEI-bedrijven vermeld. Ten einde beter de direct met de grond verband houdende opbrengsten te kunnen beoordelen, zijn de bijkomende voerkosten in mindering gebracht op zowel de opbrengsten als de totale kosten.

Zoals in de voorgaande paragraaf reeds is opgemerkt hebben de studiebedrijven aanmerkelijk hogere opbrengsten per ha behaald dan de LEI-bedrijven. Daartegenover staan op vrijwel alle onderdelen ook hogere kosten.

Als men meer stikstof strooit zijn de bemestingskosten hoger. Evenzo zijn bij een hogere veebezetting per ha ook de kosten voor rente, veearts en fokvereniging hoger. De hogere kosten voor grond en gebouwen staan in verband met de moderne veestalling.

Ten slotte zijn ook de bewerkingskosten hoger, althans per ha cultuurgrond. Wanneer, zoals we in paragraaf 2.2 hebben gezien, deze kosten werden omgeslagen per bewerkingseenheid of per koe, komen de studiebedrijven er beter af dan de LEI-bedrijven.

In totaal werden de hogere kosten ruimschoots overtroffen door de hogere opbrengsten. Het eindresultaat van de studiebedrijven is dan ook duidelijk beter dan van de LEI-bedrijven.

In 1971/72 behaalden de tweemansstudiebedrijven gemiddeld een f 13700,- hoger netto-overschot per bedrijf dan de LEI-bedrijven. In 1972/73 was het verschil zelfs f 22400,- ten voordele van de studiebedrijven.

Opgemerkt moet worden, dat in tabel 2.8 de kosten voor grond en gebouwen zijn berekend op basis van pacht. Dat wil zeggen dat voor eigendomsbedrijven de grond- en gebouwenkosten volgens in de omgeving geldende pachtnormen in rekening zijn gebracht. Wel is op de studiebedrijven rekening gehouden met de aard en hoedanigheid van de bedrijfsgebouwen, waarbij voor ligboxenstallen een pachtnorm is berekend op basis van 7% afschrijving en 7 à 7 1/2% rente van de boekwaarde.

Onder de studiebedrijven bevinden zich ook een aantal pachtbedrijven. Voor deze bedrijven is uitgegaan van de werkelijk betaalde pacht vermeerderd met de kosten van pachtersinvesteringen. In veel gevallen hebben de pachters de investeringen die nodig waren om tot een moderner staltype te komen, zelf gefinancierd.

De kosten daaraan verbonden dragen zij zelf en diensgevolge zijn deze kosten volledig onder de pachtersinvesteringen in rekening gebracht. Hierdoor en door de hogere gebouwenpacht op eigendomsbedrijven zijn de in tabel 2.8 weergegeven kosten van grond en gebouwen op de studiebedrijven aanzienlijk hoger dan van de LEI-bedrijven.

Ondanks dat bij de berekening op pachtbasis reeds in belangrijke mate rekening is gehouden met de (hoge) lasten van in de bedrijfsgebouwen gedane investeringen, komen de werkelijke lasten voor eigendomsbedrijven daarin over het algemeen niet volledig tot uiting. In tabel 2.9 is daarom een cijferopstelling gegeven, waarbij is uitgegaan van de werkelijke situatie ten aanzien van pacht en eigendom. Dat wil zeggen, voor de gepachte grond is de werkelijk betaalde pacht opgenomen en voor de grond in eigendom 3 1/2% grondrente vermeerderd met de eigenaarslasten. Wat betreft de afschrijving op bedrijfsgebouwen in eigendom zijn drie criteria onderscheiden.

Op de balanswaarde van bedrijfsgebouwen ouder dan 10 jaar is 3% afgeschreven, op die van traditionele gebouwen van 10 jaar en jonger 5% en op moderne ligboxenstallen 7%. Over het totaal in de bedrijfsgebouwen vastgelegde vermogen is in 1971/72 7 1/2% rente berekend en in 1972/73 7%. De kosten voor grond en gebouwen berekend op basis van deze uitgangspunten zijn weergegeven in tabel 2.9.

De verschillen in grond- en gebouwenkosten tussen resp. de berekening op pachtbasis en op de werkelijke situatie ten aanzien van pacht en eigendom bedragen voor de tweemansstudiebedrijven in 1972/73 gemiddeld f 150,- per ha en voor de groep driemansstudiebedrijven gemiddeld f 134,- per ha. Voor de groep vergelijkbare LEI-bedrijven bedraagt het verschil ca. f 100,- per ha.

Uiteraard zijn per ha gemeten de verschillen tussen het nettooverschot en het ondernemersoverschot hieraan gelijk.

Omgekeerd per bedrijf komt dat voor de groep tweemansstudiebedrijven neer op een verschil van f 6000,-, voor de groep LEI-bedrijven van ruim f 4000,- en voor de groep driemansstudiebedrijven van ruim f 10000,-.

Tabel 2.9 Kosten grond en gebouwen op basis van de werkelijke situatie ten aanzien van pacht en eigendom

	Tweemansstu- diebedrijven		Driemansstu- diebedrijven	
	71/72	72/73	71/72	72/73
Ha cultuurgrond	43,0	43,9	65,4	67,9
Kosten grond en gebouwen (gld./ha):				
a. Op pachtbasis	607	610	477	538
b. Op werkelijke situatie ten aan- zien van pacht en eigendom	698	760	673	672
Vershil in gld.	91	150	196	134
Vershil in %	15	25	41	25
Bedrijfsuitkomsten (gld./bedrijf)				
a. Netto-overschot (pachtbasis)	29900	42100	45600	77000
b. Ondernemersoverschot (werke- lijke situatie t.a.v. pacht en eigendom)	26200	36100	33600	66200
Vershil in gld.	3700	6000	12000	10800

Zoals tabel 2.9 aangeeft zijn de verschillen tussen beide groepen studiebedrijven en ook tussen de vermelde jaren onderling, niet van dezelfde grootte. Dit houdt verband met de jaarlijkse wisseling van het aantal studiebedrijven en dientengevolge ook met de onderlinge verhouding tussen pacht en eigendom. Voor die studiebedrijven waar de bedrijfsgebouwen volledig en de grond voor minstens 80% in eigendom van de ondernemer zijn, blijken de meerkosten op basis van eigendom in beide jaren ca. f 270,- per ha te bedragen. Voor de vergelijkbare LEI-bedrijven werd een zelfde bedrag gevonden. Gemiddeld per bedrijf komt dat neer op ca. f 12000,-. Ook wanneer rekening wordt gehouden met deze meerkosten hebben de studiebedrijven in beide jaren goede tot zeer goede bedrijfsuitkomsten behaald.

We kunnen dan ook concluderen dat de ontwikkeling naar meer kosten per man, gepaard gaande met extra investeringen in de bedrijfsgebouwen en de overige bedrijfsuitrusting, in beide jaren rendabel is geweest.

Overigens moet worden opgemerkt, dat evenals bij andere onderling goed vergelijkbare bedrijven, ook binnen de groep studiebedrijven grote verschillen in bedrijfsuitkomsten voorkomen. Dit moge blijken uit tabel 2.10, waarin de spreiding in het ondernemersoverschot per ha is aangegeven.

We zien dat het merendeel van de bedrijven hoge tot zeer hoge bedrijfsuitkomsten heeft behaald. Maar ook dat op een klein aantal bedrijven verlies werd geleden.

Tabel 2.10 Spreiding in het ondernemersoverschot per ha op de twee- en driemansstudiebedrijven

	1971/72			1971/72		
	Aantal bedrijven in %	Ha cultuur- grond per bedrijf	Ondernemers- overschot per ha bedrijf	Aantal bedrijven in %	Ha cultuur- grond per bedrijf	Ondernemers- overschot per ha bedrijf
1000 of meer	17	43,4	1250	44	48,1	1364
500 - 1000	35	51,5	723	33	56,8	776
0 - 500	41	46,4	313	13	50,4	218
≤ 0	7	42,6	-240	10	34,0	-401
Totaal/gem.	100	47,4	583	100	49,9	849
			27600			43700

Berekend op basis van de werkelijke situatie ten aanzien van pacht en eigendom kwamen in 1971/72 3 bedrijven en in 1972/73 5 bedrijven niet tot een positief overschot voor de ondernemer. Het waren beide jaren telkens andere bedrijven die in de rode cijfers terecht kwamen.

Volgens tabel 2.10 was het gemiddelde bedrijfsresultaat in 1972/73 beter dan in 1971/72, maar de spreiding tussen de bedrijven onderling groter. Overigens waren in 1971/72 de onderlinge verschillen ook zeer aanzienlijk. Uit een op de gegevens van 1971/72 uitgevoerde analyse is gebleken dat de verschillen in het per ha gemeten bedrijfsresultaat samenhangen met enerzijds de verschillen in de melkproductie per koe en anderzijds met de verschillen in de arbeidsproductiviteit.

De verschillen in de melkproductie per koe blijken op de studiebedrijven vele malen belangrijker voor het bedrijfsresultaat dan de verschillen in het aantal melkkoeien per man. Een hoge melkproductie per koe, niet gebaseerd op extra voeraankopen, maar op een gunstige verhouding tussen melkproductie en eigen voederproductie, bleek van grote betekenis voor het bedrijfsresultaat.

Hoewel de gegevens in tabel 2.10 de indruk wekken dat met name bij de spreidingsintervallen beneden de f 1000,- per ha, de bedrijfsoppervlakte enige samenhang vertoont met het ondernemersoverschot per ha, kwam in de analyse een dergelijke samenhang niet naar voren. Er kon geen rechtlijnig verband worden aangetoond tussen de produktieomvang van het gehele bedrijf en de produktiekosten per eenheid produkt. Dat wil zeggen, er was geen schaaleffect aanwezig waaruit zou blijken dat grotere bedrijven tegen een lagere kostprijs zouden kunnen produceren. (Het omgekeerde overigens ook niet.)

Bij een gelijke winst per kg melk is in absolute bedragen deze winst op grote bedrijven uiteraard groter dan op kleinere bedrijven.

Tabel 3.1 Balansen van een aantal studiebedrijven per 1 mei 1972 en 1 mei 1973 (gem. per bedrijf in gld.)

	9 eigendomsbedrijven		10 pachtbedrijven	
	1-5-1972	1-5-1973	1-5-1972	1-5-1972
	mutaties	mutaties	mutaties	mutaties
Gemiddelde bedrijfsooppervlakte (ha)	52,8	52,8	-	54,2
Grond in eigendom (ha)	41,6	41,6	-	3,4
BALANS DEBIT				
Grond en gebouwen	438500	448200 + 9700	126900	158200 + 31300
Veestapel	240900	275900 + 3500	225300	277600 + 52300
Dode inventaris	67200	78500 + 11300	60200	74400 + 14100
Overige vastgelegde middelen	19000	21200 + 2200	10400	18300 + 8000
Totaal vastgelegde middelen	765600	823800 + 58200	422800	528500 + 105700
Vlottende en liquide middelen	29700	41800 + 12100	37600	44200 + 6600
Totaal middelen in het bedrijf	795300	865600 + 70300	460400	572700 + 112300
Middelen buiten het bedrijf	50800	56000 + 5200	25100	38500 + 13400
Balans totaal	846100	921600 + 75500	485500	611200 + 125700
BALANS CREDIT				
Vreemd vermogen lange termijn	370700	365200 - 5500	183700	219700 + 36000
Vreemd vermogen korte termijn	38500	35700 - 2800	27500	30000 + 2500
Eigen vermogen	436900	520700 + 83800	274300	361500 + 87200
Balans totaal	846100	926100 + 75500	485500	611200 + 125700
Eigen vermogen in % van het balanstotaal	5,16	56,5 + 4,9	56,5	59,1 + 2,6
Eigen vermogen in % van het bedrijfsvermogen	54,9	60,2 + 5,3	59,6	63,1 + 3,5
Toename eigen vermogen in % van de beginbalans	100	119 + 19	100	132 + 32

3. De financiële positie van tweemansstudiebedrijven en groter

Van elk studiebedrijf wordt een bedrijfseconomisch verslag opgesteld, dat betrekking heeft op de bedrijfsopbrengsten en -kosten in een bepaald boekjaar. Van een aantal studiebedrijven is naast een bedrijfseconomisch verslag, ook een financieringsverslag samengesteld, dat informatie geeft over de vermogenspositie van de ondernemer, de inkomensvorming en inkomensbesteding, de rentabiliteit van het in het bedrijf vastgelegde vermogen en de financiering van de jaarlijks investeringen.

In de navolgende tabellen zijn gemiddelde cijfers vermeld van 19 tweemansstudiebedrijven en groter. Een indeling van de bedrijven in twee- en driemansbedrijven bleek vanwege het geringe aantal bedrijven niet zinvol. Aangezien pacht of eigendom van grote betekenis is voor de financiering van de investeringen, zijn de bedrijven ingedeeld in een groep eigendomsbedrijven en een groep pachtbedrijven. Onder pachtbedrijven worden hier verstaan de bedrijven met minder dan een derde van de oppervlakte cultuurgond in eigendom, ongeacht of de bedrijfsgebouwen wel of niet in eigendom van de ondernemer zijn.

De opstelling van de tabellen is gelijk aan die in de publicaties van het LEI over de financiële positie van landbouwbedrijven, zodat onderlinge vergelijking volledig mogelijk is.

3.1 De balansen

Uit tabel 3.1 blijkt dat de ondernemers van de pachtbedrijven allen zelf hebben gezorgd voor de financiering van de investeringen in de bedrijfsgebouwen die nodig waren om tot een moderne opzet te kunnen komen.

Op drie van de tien pachtbedrijven zijn ook de oude bedrijfsgebouwen eigendom van de ondernemer. Op de eigendomsbedrijven zijn de ondernemers volledig eigenaar van de bedrijfsgebouwen en bovendien van 50% of meer van de grond.

Per 1 mei 1972 bedroeg het totale vermogen (= balanstotaal) op de eigendomsbedrijven gemiddeld bijna f 850000,- en op de pachtbedrijven gemiddeld bijna f 500000,-. Op beide groepen van bedrijven was het percentage eigen vermogen ruim de helft van het balanstotaal. Per bedrijf varieerde dit cijfer op de pachtbedrijven van 30 tot 95% en op de eigendomsbedrijven van 40 tot 70%.

Tussen de begin- en eindbalansen constateren we voor beide groepen van bedrijven grote verschillen. Tussen mei 1972 en mei 1973 is op de eigendomsbedrijven het eigen vermogen toegenomen met gemiddeld f 84000,- (19%) en op de pachtbedrijven met gemiddeld f 87000,- (32%). Deze groei van het eigen vermogen is voor een zeer groot gedeelte vastgelegd in het bedrijf. Volgens tabel

Tabel 3.2 Bruto-investeringen op de studiebedrijven in 1972/73 en de financiering ervan (gem. per bedrijf in gld.)

Spreidingsinter- vallen van de bruto-investe- ringen in gld.	Aan- tal be- drij- ven	Bruto-investeringen			Financiering						
		Grond + gebou- wen	Vee- stapel inven- taris	Overige duurzame produktie- middelen	Totaal	Eigen ver- mogen	Af- schrij- vings gelden	Le- ningen			
Eigendomsbedr.											
minder dan 50000	2	22800	2200	10800	3200	39000	15100	23900	-	39000	
50000 - 100000	5	11000	32000	24300	-	1000	66300	40500	25800	-	66300
100000 of meer	2	58800	75500	29900	9000	9000	173200	108300	26900	38000	173200
Gemiddeld	9	24200 (29%)	35000 (41%)	22500 (27%)	2200 (3%)	83900 (100%)	49300 (59%)	25700 (31%)	8900 (10%)	83900 (100%)	
Pachtbedrijven											
minder dan 50000	2	4100	21600	11300	2600	39600	23000	16600	-	39600	
50000 - 100000	3	11900	45500	11800	7200	76400	54900	18200	3300	76400	
100000 of meer	5	71700	68700	38700	10400	189500	92500	22200	74800	189500	
Gemiddeld	10	40200 (32%)	52300 (42%)	25100 (20%)	8000 (6%)	125600 (100%)	65200 (52%)	20000 (16%)	40400 (32%)	125600 (100%)	
Gemiddeld eigen- doms en pacht- bedrijven	19	32700 (31%)	44100 (42%)	23900 (23%)	5200 (4%)	105900 (100%)	57700 (55%)	22700 (21%)	25500 (24%)	105900 (100%)	

3.2 is op de eigendomsbedrijven in 1972/73 bruto gemiddeld bijna f 84000,- geïnvesteerd in duurzame produktiemiddelen, nl. f 35000,- in uitbreiding van de veestapel, f 24200,- in de bedrijfsgebouwen en f 22500,- in het machinepark. De investeringen werden voor 90% gefinancierd met eigen middelen, nl. met ca. f 50000,- uit de bedrijfswinst en ruim f 25000,- uit afschrijvingsgelden. Gemiddeld moest nog 10% worden bijgeleend.

De eigendomsbedrijven worden wat de hoogte van de investeringen in boekjaar 1972/73 betreft nog ruimschoots geslagen door de pachtbedrijven.

Op laatstgenoemde groep werd in één jaar gemiddeld niet minder dan f 125600,- geïnvesteerd in duurzame produktiemiddelen. Uitbreiding van de veestapel vergde ook op deze bedrijven het grootste bedrag, nl. gemiddeld f 52300,-. Daarop volgden de bedrijfsgebouwen met gemiddeld f 40200,- en het machinepark met f 25100,-. Naast een bedrag van f 85200,- uit eigen middelen moest gemiddeld nog f 40400,- worden bijgeleend om de financiering geheel rond te kunnen zetten. Het niveau van de bruto-investeringen tussen de bedrijven onderling vertoont nogal grote verschillen. In tabel 3.2 is zowel de groep eigendomsbedrijven als van de groep pachtbedrijven de spreiding aangegeven in de totale bruto-investeringen per bedrijf. Het blijkt dat 7 van de 19 bedrijven in 1972/73 een bruto-investering in duurzame produktiemiddelen hebben gedaan van ver boven de f 100000,- en slechts 4 bedrijven bleven onder de f 50000,-.

Uit het voorgaande blijkt wel zeer duidelijk dat deze groep studiebedrijven nog volop in een ontwikkelingsfase verkeren en, althans in 1972/73, bezig waren de plannen tot vergroting van de produktieomvang en modernisering van de bedrijfsuitrusting verder te verwezenlijken.

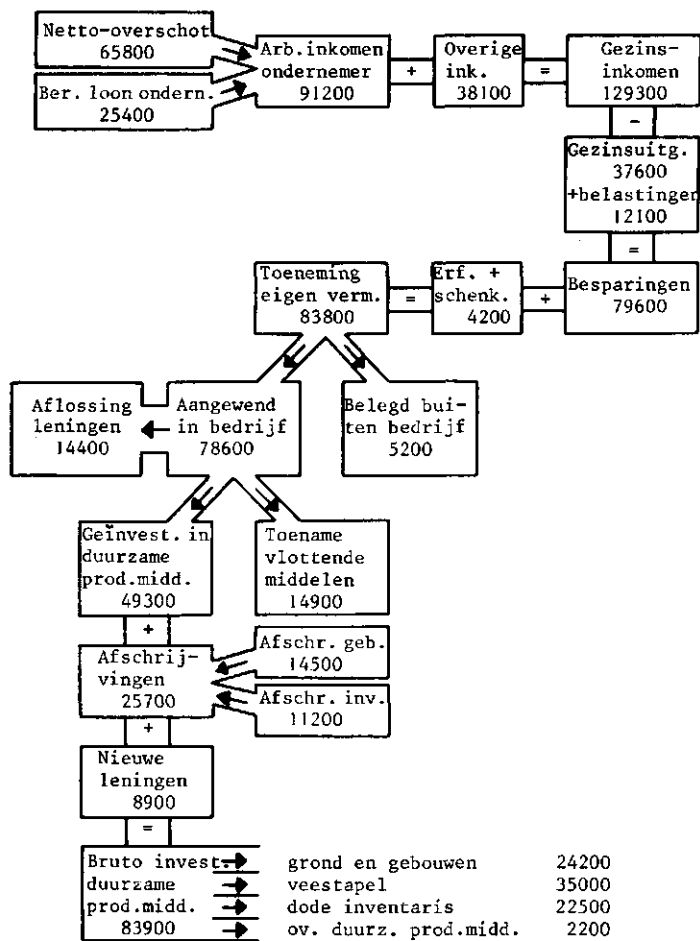
3.2 Inkomensvorming en inkomensbesteding

Uit tabel 3.3 blijkt op welke wijze in de twee groepen van bedrijven, via inkomensvorming en inkomensbesteding, de vermogens-toeneming tot stand is gekomen. In de figuren 3.1 en 3.2 is een en ander nog eens schematisch in beeld gebracht, terwijl daarin tevens is aangegeven op welke wijze en in welke mate het meerdere vermogen weer in het bedrijf is vastgelegd.

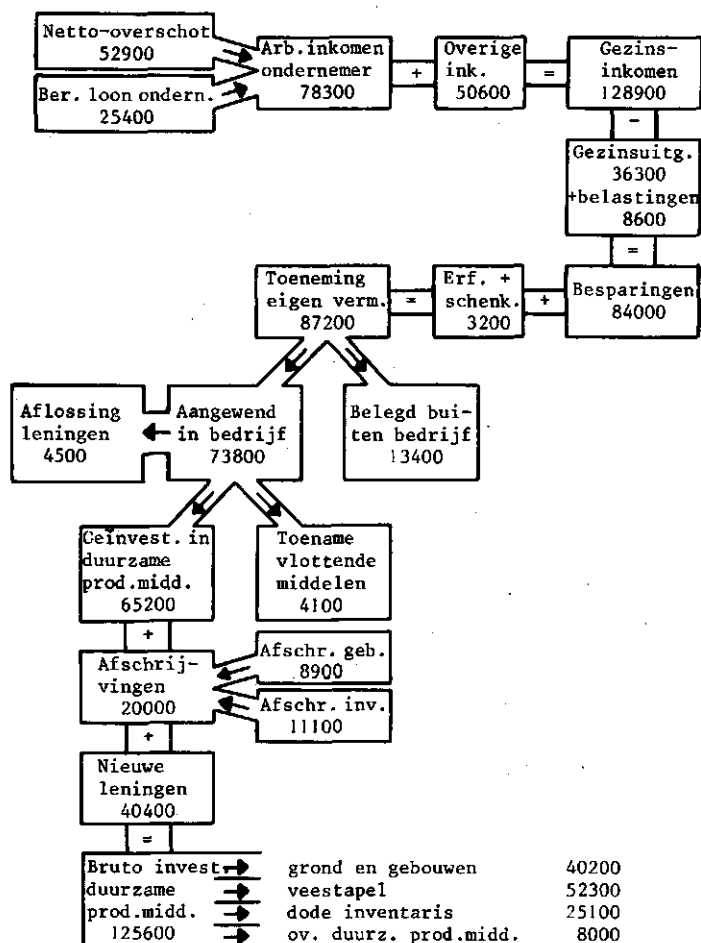
Hoewel op de pachtbedrijven het netto-overschot lager is, wijkt na de bijstelling van de incidentele bedrijfsopbrengsten en de niet uitbetaalde vergoeding voor het bedrijfsvermogen, het ondernemersinkomen nauwelijks af van dat van de eigendomsbedrijven.

De incidentele bedrijfsopbrengsten zijn opbrengsten die niet in het bedrijfseconomisch resultaat (netto-overschot) zijn verwerkt. Ze kunnen bestaan uit kortingen voor contante betalingen, fokwinsten, ontvangsten voor verhuurd land, boekwinsten of -verliezen op verkochte werktuigen enz.

Figuur 3.1 Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen in boekjaar 1972/73 (9 eigendomsbedrijven)

Figuur 3.2 Overzicht van de inkomensvorming, inkomensbesteding en de financiering van de investeringen in boekjaar 1972/73
(10 pachtbedrijven)

Tabel 3.3 Inkomensvorming en inkomensbesteding op twee groepen van studiebedrijven in 1972/73 (gem. per bedrijf in gld.)

	9 eigendoms- bedrijven	10 pacht- bedrijven
Netto-overschot	65800	52900
Berekend loon van de ondernemer	25400	25400
Arbeidsinkomen van de ondernemer	91200	78300
Incidentele bedrijfsopbrengsten	6600	13500
Berekende rente (vee, dode inventaris e.d.)	23700	26700
Berekende pacht grond en gebouwen in eigendom	31000	8000
Betaalde rente	-27600	-13400
Afschrijving bedrijfsgebouwen + overige eigenaarslasten	-18000	- 5500
Niet-uitbetaalde vergoeding voor het bedrijfsvermogen	9100	15800
Ondernemersinkomen	106900	107600
Niet uitbetaald loon gezinsleden	18500	18500
Gezinsinkomen uit het bedrijf	125400	126100
Privé-inkomsten	3900	2800
Totaal gezinsinkomen	129300	128900
Betaalde belastingen en premies volksverzekering	12100	8600
Besteedsbaar gezinsinkomen	117200	120300
Totale gezinsuitgaven	37600	36300
Besparingen	79600	84000
Erfenissen, schenkingen e.d.	4200	3200
Toeneming eigen vermogen	83800	87200

In een bedrijfseconomische boekhouding wordt over de waarde van de veestapel, de dode inventaris en de pachtersinvesteringen rentekosten berekend. In 1972/73 is 7% rente ingecalculeerd. Ter bepaling van het netto-overschot op eigendomsbedrijven worden de kosten van grond en gebouwen berekend op basis van pacht. Op pachtbedrijven kan berekende pacht voorkomen als een deel van de grond, eventueel bedrijfsgebouwen, eigendom is van de pachter.

Tegenover de som van berekende rente en berekende pacht staat de som van betaalde rente, afschrijving van bedrijfsgebouwen en overige eigenaarslasten. Het verschil tussen beide kan worden gezien als een niet-uitbetaalde vergoeding voor het bedrijfsvermogen. Het vormt als zodanig een bestanddeel van het ondernemersinkomen. Op de eigendomsbedrijven is de niet-uitbetaalde vergoeding voor het bedrijfsvermogen lager omdat deze bedrijven gemiddeld een grotere schuldenlast hebben en derhale ook aanmerkelijk meer rente moeten betalen dan de pachtbedrijven.

De onderhavige studiebedrijven zijn voor het merendeel gezins-bedrijven, d.w.z. naast de ondernemer zelf werken ook gezinsleden mee in het bedrijf. De loonkosten van deze gezinsleden zijn op c.a.o.-basis berekend op basis van het aantal in het bedrijf gewerkte uren. Voor zover dit loon niet is uitbetaald wordt het bij het ondernemersinkomen opgeteld, waarmee dan het totaal gezinsinkomen uit het bedrijf is aangegeven.

De studiebedrijven hebben slechts een klein deel van het vermogen buiten het bedrijf belegd. De opbrengsten van dit vermogen zijn dan ook van geringe betekenis. Meer dan de helft van het in tabel 3.3 vermelde bedrag voor privé-inkomsten heeft betrekking op uitkeringen van verzekeringen (kinderbijslag, A.O.W./A.W.W.).

De bedragen voor belasting en premies volksverzekeringen kunnen niet in samenhang worden gezien met het totale gezinsinkomen. Bij de bepaling van het besteedbaar gezinsinkomen zijn uitsluitend de in het lopende boekjaar betaalde belastingen en premies in rekening gebracht. Deze hebben voor een groot deel betrekking op de verdiensten in voorgaande jaren. De op grond van de gerealiseerde inkomens in komende jaren nog verschuldigde belasting en premies zullen ongetwijfeld hoger zijn dan de in 1972/73 gedane betalingen. Zowel bij de beoordeling van de besparingen als van de financiële positie moet dan ook rekening worden gehouden met deze fiscale verplichtingen, waarvan de omvang op basis van de beschikbare gegevens moeilijk is te kwantificeren.

Gemiddeld bedroeg het besteedbaar inkomen op de eigendomsbedrijven f 117200,- en op de pachtbedrijven f 120300,-. Daarvan werd ten behoeve van het gezin uitgegeven respectievelijk f 37600,- en f 36300,-. De besparingen die men dit jaar kon realiseren waren dan ook aanzienlijk.

Gelet op het feit dat de besparingen vrijwel geheel in het bedrijf zijn vastgelegd en dus op korte termijn niet liquide gemaakt kunnen worden, zullen de resultaten in komende jaren niet ernstig tegen mogen vallen om aan de fiscale verplichtingen te kunnen voldoen.

3.3 De rentabiliteit van het bedrijfsvermogen

Onder rentabiliteit van het bedrijfsvermogen wordt verstaan de verhouding tussen de opbrengst van het bedrijfsvermogen en de omvang van het bedrijfsvermogen. De opbrengst van het totale bedrijfsvermogen bestaat uit het netto-overschot vermeerderd met de incidentele bedrijfsopbrengsten (excl. boekwinsten of -verliezen op werktuigen), de berekende rente en het saldo van berekende pacht voor grond en gebouwen in eigendom minus de eigenaarskosten (afschrijving op gebouwen in eigendom en overige eigenaarslasten). Wordt hiervan de betaalde rente afgetrokken, dan resteert de opbrengst van het eigen bedrijfsvermogen.

In tabel 3.4 is voor de onderscheiden groepen van bedrijven zo-

wel de opbrengst van het totale bedrijfsvermogen als van het eigen bedrijfsvermogen weergegeven. Tevens is aangegeven de gemiddelde rentevoet van het vreemde vermogen.

Tabel 3.4 Rentabiliteit van het bedrijfsvermogen in 1972/73

	9 eigendoms- bedrijven	10 pacht- bedrijven
Totaal bedrijfsvermogen	830300	516600
Opbrengst bedrijfsvermogen	108900	95600
Rentabiliteit bedrijfsvermogen	13,1%	18,5%
Eigen bedrijfsvermogen	425400	286100
Opbrengst eigen bedrijfsvermogen	81400	82200
Rentabiliteit eigen bedrijfsvermogen	19,1%	28,7%
Betaald voor vreemd vermogen	6,8%	5,8%

Dank zij de uitzonderlijke goede bedrijfsuitkomsten hebben de studiebedrijven in 1972/73 een behoorlijk rendement van het bedrijfsvermogen verkregen. De eigendomsbedrijven behaalden voor het totale bedrijfsvermogen een rentabiliteit van gemiddeld 13,1% en de pachtbedrijven van gemiddeld 18,5%. Per bedrijf lopen op de eigendomsbedrijven deze percentages uiteen van 6,7% tot 18,0% en op de pachtbedrijven van 9,6% tot 27,8%. Op alle bedrijven is het rentabiliteitspercentage hoger dan de rentevoet van het vreemde vermogen, hetgeen betekent dat de percentages voor het eigen bedrijfsvermogen hoger zijn dan die voor het totale bedrijfsvermogen. De rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen was op de eigendomsbedrijven gemiddels 19,1% en op de pachtbedrijven 28,7%. Hierbij dient wel rekening te worden gehouden met het verschil in omvang van het bedrijfsvermogen tussen eigendomsbedrijven en pachtbedrijven.

Zoals tabel 3.4 laat zien is in beide groepen van bedrijven het verschil in opbrengst van het eigen bedrijfsvermogen niet groot, maar doordat op de eigendomsbedrijven de omvang van het eigen bedrijfsvermogen groter is, is het rendement lager. Niettemin kunnen we stellen, dat zowel op eigendomsbedrijven als op pachtbedrijven het vermogensrendement in 1972/73 zeer gunstig is geweest. De spreiding in de rentabiliteit van het eigen bedrijfsvermogen liep op de eigendomsbedrijven uiteen van 9,4% tot 28,0% en op de pachtbedrijven van 14,2% tot 38,8%.

BIJLAGE 1. Bedrijfseconomische gegevens een-, twee- en driemansbedrijven

	Eenmansbedrijven				Tweemansbedrijven				Driemansbedrijven			
	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74
1 GEGEVENS GEHELE BEDRIJF												
101 Aantal bedrijven	25	31	29	25	25	37	39	40	6	9	13	15
102 Oppervlakte cultuurgrond (ha)	24,1	27,3	28,5	27,3	41,1	43,0	43,9	42,4	63,9	65,4	67,9	64,8
103 Oppervlakte bouwland (ha)	0,5	1,2	2,1	1,8	1,0	1,9	3,8	4,7	5,3	6,6	4,0	2,4
104 Oppervlakte grasland (ha)	23,6	26,1	26,4	25,4	40,1	41,1	40,1	37,7	58,6	58,9	63,9	62,4
AANTAL DIEREN PER BEDRIJF												
106 Melkkoeien	42,0	49,4	56,0	57,2	65,2	75,8	85,5	93,8	100,6	108,5	125,9	146,1
107 Grootveeëenheden	55,5	62,8	71,6	74,0	86,1	98,8	109,6	121,1	127,4	140,0	161,2	187,2
108 Mestvarkens	0,4	0,1	-	-	-	-	-	-	-	0,3	0,5	0,3
109 Fokzeugen	-	-	-	-	-	0,1	-	-	-	-	-	-
112 Aantal volw. arbeidskrachten	1,2	1,2	1,2	1,3	2,0	2,1	2,0	2,0	3,0	3,1	3,1	3,1
113 Bewerkingseenheden (be)	3468	3952	4439	4593	5734	6396	6951	7529	9178	9463	10490	11640
114 Standaardbedrijfseenheden (sbe)	153	176	198	201	242	276	306	332	379	403	453	503
115 Waarde levende invent./ha (gld.)	3172	3682	4781	5181	2778	3619	4854	5562	2732	3330	4661	5629
116 Nieuwwaarde dode invent./ha (gld.)	1787	1832	2049	1836	1657	1804	2084	2148	1436	1761	2084	2122
STANDAARDBEDRIJFSEENHEDEN (sbe)												
Verdeling over produktierichtingen												
117 Akkerbouw (% sbe)	1	0	0	0	1	1	0	0	1	1	0	0
118 Rundvee (% sbe)	99	100	100	100	99	99	100	100	99	99	100	100
119 Varkens (% sbe)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AANTAL SBE												
122 Per volwaardige arbeidskracht	127	144	164	162	119	134	153	168	124	130	148	164
123 Per ha cultuurgrond	6,4	6,5	7,0	7,5	6,0	6,5	7,2	8,0	6,0	6,2	6,8	8,1
124 Grondgebonden produktie per ha	6,4	6,5	7,0	7,5	5,9	6,4	7,1	8,0	6,0	6,2	6,8	8,0
125 Netto-overschot (pachtbasis) per sbe (gld.)	52	123	157	70	44	104	134	89	36	117	165	103
126 Arbeidsinkomen per sbe (gld.)	197	274	312	256	194	262	299	260	174	278	335	268
AANTAL BEWERKINGSEENHEDEN												
127 Per volwaardige arbeidskracht	2892	3232	3666	3685	2825	3096	3459	3807	2989	3055	3429	3804
128 Per ha cultuurgrond	145	146	157	170	141	150	162	182	145	146	159	185

BIJLAGE 1 (le vervolg)

	Eenmansbedrijven				Tweemansbedrijven				Driemansbedrijven			
	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74
IN GLD. PER 100 BEWERKINGSEENHEDEN												
129 Arbeidskosten	641	675	693	816	637	682	724	757	573	694	732	741
130 Werk door derden	95	105	130	147	56	79	100	108	48	60	50	62
131 Werktuigkosten	251	273	281	291	262	291	301	315	243	292	318	356
132 Bewerkingkosten	987	1053	1104	1254	955	1052	1125	1180	865	1046	1140	1159
133 Bewerkinginkomen	1216	1598	1804	1554	1140	1503	1712	1572	1018	1535	1817	1597
134 Netto-overschot	229	545	700	300	185	451	587	392	153	489	717	438
FACTORKOSTEN EN FACTOROPBRENGSTEN												
a. In gld. per ha cultuurgrond												
135 Arbeidskosten	926	975	1085	1391	890	1015	1174	1377	828	999	1151	1336
136 Werk door derden (45%)	62	65	84	109	35	51	69	86	29	36	32	44
137 Rentekosten	308	368	436	498	267	363	438	547	259	339	421	550
138 Netto-pacht	193	256	281	354	178	292	286	363	198	228	246	377
139 Totaal factorkosten	1489	1664	1886	2352	1370	1721	1966	2373	1314	1602	1851	2307
140 Niet factorkosten	2573	2667	3247	3949	2230	2539	3144	4102	2216	2346	2812	4037
141 Totaal kosten	4062	4331	5133	6301	3600	4260	5110	6475	3530	3948	4663	6344
142 Opbrengsten	4415	5160	6255	6809	3855	4939	6048	7166	3745	4704	5830	7232
143 Niet factorkosten	2573	2667	3247	3949	2230	2539	3144	4102	2216	2346	2812	4037
144 Factoropbrengsten	1842	2493	3008	2860	1625	2400	2904	3064	1529	2358	3018	3195
145 Factorkosten	1489	1664	1886	2352	1370	1721	1966	2373	1314	1602	1851	2307
146 Netto-overschot	353	829	1122	508	255	679	938	691	215	756	1167	888
b. In gld. per sbe												
147 Arbeidskosten	145	151	155	186	150	158	165	171	138	161	170	171
148 Werk door derden (45%)	10	10	12	14	6	8	9	10	5	6	4	6
149 Rentekosten	48	56	62	66	45	56	61	68	43	54	62	68
150 Netto-pacht	30	40	40	48	30	45	40	45	33	36	36	47
151 Totaal factorkosten	233	257	269	314	231	267	275	294	219	257	272	292
152 Netto-overschot	52	123	157	70	44	104	134	89	36	117	165	103
153 Factoropbrengsten	285	380	426	384	275	371	409	383	255	374	437	395
154 Idem excl. werk door derden	275	370	414	370	269	363	400	373	250	368	433	389
GESTROOIDE ZUIVERE KUNSTMEST PER HA												
CULTUURGROND												
155 Kg stikstof (N)	325	299	302	337	293	299	279	293	278	266	292	345
156 Kg fosfaat (P2O5)	30	26	36	33	37	28	28	37	28	30	39	43
157 Kg kali (K2O)	35	26	25	29	21	24	22	19	24	18	25	19

BIJLAGE 1 (2e vervolg)

	Eenmansbedrijven				Tweemansbedrijven				Driemansbedrijven			
	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74
KOSTEN IN GLD. PER HA CULTUURGROND												
158 Berekend loon	876	916	1003	1274	648	775	953	1175	567	796	881	937
159 Betaald loon	50	59	82	117	248	240	221	202	261	203	271	399
160 Totaal arbeidskosten	926	975	1085	1391	896	1015	1174	1377	828	999	1151	1336
161 Werk door derden	139	152	203	253	78	119	166	204	65	82	82	108
162 Werktuigkosten (excl. trekkers)	261	293	327	499	264	316	344	571	247	307	360	658
163 Trekkerskosten (incl. brandstof)	100	103	117		107	124	142		103	118	140	
164 Totaal werktuigkosten	361	396	444	499	371	440	486	571	350	425	500	658
165 Totaal bewerkingskosten	1426	1573	1732	2143	1345	1574	1826	2152	1243	1506	1733	2102
166 Veevoer rundvee	1266	1253	1556	1981	1025	1149	1511	2128	1097	1074	1300	2016
167 Veevoer overig vee	5	2	0	0	0	2	6	0	0	2	2	1
168 Meststoffen	324	316	354	394	280	300	317	350	259	263	321	378
169 Betaalde en/of berekende pacht	439	515	563	709	426	580	576	730	441	456	494	756
170 Onderhoud gebouwen en drainage	32	22	36	41	33	27	34	32	24	21	44	42
171 Zaaizaad en oogstgoed	13	19	21	25	10	12	16	23	12	10	10	16
172 Overige kosten	557	682	872	1009	481	616	824	1060	454	616	760	1033
173 Totaal kosten	4062	4332	5134	6302	3600	4260	5110	6475	3530	3948	4663	6344
OPBRENGSTEN IN GLD. PER HA CULT. GR.												
174 Marktbaar gewassen	21	1	8	3	29	25	6	17	39	25	0	21
175 Melk en melkprodukten	3396	4131	4705	5416	3060	3843	4648	5669	3048	3715	4407	5783
176 Omzet en aanwas rundvee	899	947	1446	1339	670	952	1303	1423	573	827	1265	1346
177 Ov. opbr. rundvee (incl. schapen)	65	63	69	34	72	85	57	42	81	119	89	28
178 Varkens	5	1	0	0	0	2	0	0	0	3	4	3
179 Pluimvee	0	0	0	0	0	0	10	-6	0	0	0	0
180 Diverse opbrengsten	29	17	37	18	24	32	24	21	4	15	64	51
181 Totaal opbrengsten	4415	5160	6255	6810	3855	4939	6048	7166	3745	4704	5830	7232
RESULTATEN OP PACHTBASIS IN GLD.												
PER HA CULTUURGROND												
182 Netto-overschot	353	828	1122	508	255	679	938	691	215	756	1167	888
183 Arbeidsinkomen ondernemer	1112	1654	2023	1617	696	1221	1577	1444	487	1088	1552	1321
184 Arbeidsinkomen gezin	1228	1744	2125	1782	902	1454	1891	1866	782	1553	2047	1785
RESULTATEN OP PACHTBASIS IN GLD./BEDR.												
185 Netto-overschot	8458	22637	31149	15615	10372	29898	42133	30514	12216	45612	76959	54125
186 Arbeidsinkomen ondernemer	26287	44223	55777	44673	28078	52347	67624	60125	28822	66172	100054	79757
187 Arbeidsinkomen per v.a.k.	25225	39643	50454	41602	22852	34826	44500	42958	20748	34889	49262	44505

	Eenmansbedrijven				Tweemensbedrijven				Driemensbedrijven			
	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74
RUNDVEEHOUDERIJ												
301 Opp. grasl. en voedergrw. (ha)	23,8	27,3	28,3	27,3	40,5	42,7	43,9	42,2	63,3	63,7	67,9	64,1
302 Melkk./ha grasl. en voedergrw.	1,78	1,83	2,01	2,14	1,63	1,80	2,01	2,31	1,63	1,74	1,93	2,37
303 Kalveren per 10 melkkoeien	3,5	3,0	3,2	3,4	3,1	3,3	3,5	3,4	3,2	2,9	3,3	3,3
304 Jongv. boven 1 jr./10 melkk.	3,5	3,5	3,2	3,3	3,6	3,6	3,1	3,3	2,4	3,1	2,9	3,1
305 C.v.e./ha grasl. en voedergrw.	2,36	2,27	2,47	2,66	2,15	2,30	2,47	2,83	2,03	2,17	2,41	2,99
306 Kg stikstof (N) per ha grasland	328	303	315	357	293	308	294	315	278	269	296	353
GEMAAIDE OPPERVLAKTE IN % VOOR:												
307 Hooi	55	46	40	36	51	42	27	20	56	55	30	24
308 Kuilvoer	60	68	74	80	81	84	97	88	95	78	103	105
309 Gedroogd gras	-	-	-	3	1	2	3	2	4	2	2	5
310 Vers gras	5	7	5	9	16	9	12	10	70	52	41	35
311 Tot. gemaaide oppervlakte in %	120	121	119	128	150	137	139	120	225	187	176	169
RESULTATEN (IN GLD. PER MELKKOE)												
Opbrengsten												
312 Melk en melkprodukten	1924	2256	2344	2534	1898	2160	2309	2457	1876	2146	2251	2444
313 Omzet en aanwas	507	531	730	634	426	539	653	622	368	494	678	580
314 Voorr.verand. ruwv. eigen bedr.	6	23	17	-	10	25	12	2	11	39	16	-9
315 Overige opbrengsten	30	10	18	19	39	21	19	16	45	34	43	22
316 Totaal opbrengsten	2467	2820	3109	3187	2373	2745	2993	3097	2300	2713	2981	3037
BLIKOMENDE VOERKOSTEN:												
317 Krachtvoer	518	517	619	776	452	473	574	710	463	464	548	686
318 Melkprodukten	36	37	38	44	33	40	42	42	31	31	41	44
319 Rundvee	159	128	115	103	145	124	120	150	175	142	89	112
320 Totaal bijkomende voerkosten	713	682	772	925	630	637	736	902	669	637	678	842
321 Opbrengst minus voerk. per koe	1754	2337	2337	2262	1743	2108	2295	2195	1631	2076	2303	2195
PRODUKTIEGEVEENS												
322 Melkproduktie per koe (kg)	4953	5234	5270	5356	4792	4915	5111	5153	4693	4846	4988	5043
323 Melkprod./ha voedergrw. (kg)	8866	9605	10626	11470	7842	8853	10301	11973	7676	8470	9721	11945
324 Vetgehalte van de melk (%)	3,78	3,84	3,90	3,91	3,91	3,90	3,97	3,93	3,96	3,97	3,97	3,95
325 Melkvet per koe (kg)	187	201	205	209	188	192	203	203	185	193	198	199
OPBRENGSTPRIJS PER 100 KG MELK												
326 Bij bestaande vetgehalte (gld.)	38,80	43,10	44,50	47,30	39,60	43,90	45,20	47,70	40,00	44,60	45,10	48,50
327 Bij 3,7% vetgehalte (gld.)	38,40	42,30	43,30	46,00	38,30	42,70	43,50	46,20	38,50	42,60	43,40	46,90
328 Opbrengst minus voerkosten per ha voedergrwassen (gld.)	3133	3888	4634	4816	2817	3774	4501	5030	2622	3634	4462	5206

BIJLAGE 1 (4e vervolg)

	Eenmansbedrijven				Tweemansbedrijven				Driemansbedrijven			
	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74	70/71	71/72	72/73	73/74
Specificatie van de kostprijs van de melk in ct./kg (pachtbasis)												
Arbeidskosten	10,6	10,5	10,6	12,3	11,8	11,8	11,6	11,8	11,0	12,3	12,5	11,8
Werk door derden	1,6	1,6	2,0	2,2	1,0	1,4	1,6	1,7	0,9	0,7	0,8	1,0
Machines en werktuigen	4,1	4,1	4,2	4,4	4,8	5,0	4,8	4,9	4,9	5,2	5,5	5,7
Bewerkingskosten	16,3	16,2	16,8	18,9	17,6	18,2	18,0	18,4	16,8	18,2	18,8	18,5
Veevoer rundvee	14,5	13,1	14,6	17,3	13,2	13,0	14,3	17,5	14,3	13,1	13,6	16,8
Meststoffen	3,7	3,4	3,5	3,5	3,7	3,5	3,2	3,1	3,4	3,1	3,3	3,3
Grond en gebouwen	5,4	6,0	6,1	6,8	6,0	7,3	6,2	6,7	6,6	5,8	5,8	6,9
Overige kosten	6,5	7,3	8,4	9,0	6,5	7,2	8,0	8,8	6,3	7,3	7,7	8,9
Brutokosten	46,4	46,0	49,4	55,5	47,0	49,2	49,7	54,5	47,4	47,5	49,2	54,4
Af:												
Omzet en aanwas	10,3	9,9	13,9	11,9	9,0	11,0	12,8	12,1	7,9	9,8	13,5	11,5
Overige opbrengsten	1,3	1,2	1,2	0,8	1,8	1,7	1,2	0,8	1,9	2,0	2,3	1,1
Totaal aftrekkosten	11,6	11,1	15,1	12,7	10,8	12,7	14,0	12,9	9,8	11,8	15,8	12,6
Kostprijs van de melk	34,8	34,9	34,3	42,8	36,2	36,5	35,7	41,6	37,6	35,7	33,4	41,8
Opbrengstprijs van de melk	38,9	43,1	44,5	47,3	39,6	43,9	45,2	47,7	40,0	44,6	45,1	48,5
Netto-overschot	4,1	8,2	10,2	4,5	3,4	7,4	9,5	6,1	2,4	8,9	11,7	6,7

BIJLAGE 2. Bedrijfseconomische gegevens van de studiebedrijven, ingedeeld naar grootte van de melkveestapel

Aantal melkkoelen per bedrijf	1971/72			1972/73			1973/74		
	minder 50	50-75	75-100	minder 50	50-75	75-100	minder 50	50-75	75-100
	dan 50	meer	meer	dan 50	meer	meer	dan 50	meer	meer
1 GEGEVENS GEHELE BEDRIJF									
101 Aantal bedrijven	22	26	19	10	26	20	9	26	21
102 Oppervlakte cultuurgrond (ha)	24,4	35,2	48,7	64,9	32,3	45,6	22,0	30,2	43,0
103 Oppervlakte bouwland (ha)	1,1	1,8	1,8	6,2	2,2	3,3	1,2	2,5	3,9
104 Oppervlakte grasland (ha)	23,3	33,4	46,9	58,7	21,6	42,3	20,8	27,7	39,1
AANTAL DIEREN PER BEDRIJF									
106 Melkkoelen	41,3	62,0	85,7	116,3	43,5	85,7	44,8	63,6	89,5
107 Grootveeëenheden	54,2	81,8	107,7	149,7	56,5	110,6	58,7	82,8	116,9
108 Mestvarkens	0,2	-	-	0,3	-	-	-	-	-
109 Fokzeugen	-	0,2	-	-	-	-	-	-	-
112 Aantal volw. arbeidskrachten	1,2	1,8	2,1	2,9	1,2	2,1	1,2	1,5	2,0
113 Bewerkingseenheden (be)	3398	5106	7227	9950	3492	5015	3626	5084	7384
114 Standaardbedrijfseenheden (sbe)	153	226	307	424	155	225	158	226	321
115 Waarde levende invent./ha (gld.)	3630	3651	3461	3750	4849	4653	5060	5341	5249
116 Nieuwwaarde dode inv./ha (gld.)	1795	1922	1825	1907	2107	2022	1744	2021	2151
STANDAARDBEDRIJFSEENHEDEN (sbe)									
Verdeling over produktierichtingen									
117 Akkerbouw (% sbe)	-	1	-	1	-	-	-	-	-
118 Rundvee (% sbe)	100	99	100	99	100	100	100	100	100
119 Varkens (% sbe)	-	-	-	-	-	-	-	-	-
AANTAL SBE									
122 Per volwaardige arbeidskracht	126	133	148	151	132	155	132	154	163
123 Per ha cultuurgrond	6,4	6,5	6,4	6,7	7,0	6,9	7,3	7,8	7,7
124 Grondgebonden produktie per ha	6,4	6,4	6,3	6,7	7,0	6,9	7,3	7,8	7,6
125 Netto-overschot (pachtbasis) per sbe (gld.)	106	98	141	116	120	135	4	99	79
126 Arbeidsinkomen per sbe (gld.)	271	258	282	267	304	295	234	276	248
AANTAL BEWERKINGSEENHEDEN									
127 Per volwaardige arbeidskracht	2813	3016	3502	3539	2992	3375	3022	3462	3767
128 Per ha cultuurgrond	143	146	150	157	158	159	167	174	176

BIJLAGE 2 (le vervolg)

Aantal melkkoeien per bedrijf	1971/72			1972/73			1973/74						
	minder dan 50	50-75	75-100	100 of meer	minder dan 50	50-75	75-100	100 of meer	minder dan 50	50-75	75-100	100 of meer	
IN GLD. PER 100 BEWERKINGSEENHEDEN													
129 Arbeidskosten	736	703	604	649	816	740	689	639	1000	791	755	681	
130 Werk door derden	121	77	69	75	156	107	74	88	184	125	89	90	
131 Werktuigkosten	274	290	274	308	293	292	299	302	264	328	319	318	
132 Bewerkingskosten	1131	1070	947	1032	1265	1139	1062	1029	1448	1244	1163	1089	
133 Bewerkingsinkomen	1611	1501	1544	1518	1794	1861	1642	1730	1465	1681	1505	1549	
134 Netto-overschot	480	431	597	486	529	722	580	701	17	437	342	460	
FACTORKOSTEN EN FACTOROPBRENGSTEN													
a. In gld. per ha cultuurgrond													
135 Arbeidskosten	1053	1020	896	1008	1310	1172	1095	1023	1676	1390	1327	1283	
136 Werk door derden (45%)	75	48	43	50	102	73	50	57	136	94	69	71	
137 Rentekosten	364	370	340	378	439	443	420	435	475	529	517	571	
138 Netto-pacht	253	293	271	248	234	285	297	281	333	333	369	403	
139 Totaal factorkosten	1745	1731	1550	1684	2085	1973	1862	1796	2620	2346	2282	2328	
140 Niet factorkosten	2660	2514	2431	2766	3306	3203	2958	3078	3854	3970	3805	4398	
141 Totaal kosten	4405	4245	3981	4450	5391	5175	4820	4874	6464	6316	6087	6726	
142 Opbrengsten	5117	4894	4883	5250	6254	6320	5716	6041	6520	7071	6659	7625	
143 Niet factorkosten	2660	2514	2431	2766	3306	3202	2958	3078	3854	3970	3805	4398	
144 Factoropbrengsten	2457	2380	2452	2484	2948	3118	2758	2963	2666	3101	2854	3227	
145 Factorkosten	1745	1731	1550	1684	2085	1973	1862	1796	2620	2346	2282	2328	
146 Netto-overschot	712	649	902	800	863	1145	896	1167	46	755	572	899	
b. In gld. per sbe													
147 Arbeidskosten	164	159	141	151	184	164	160	146	229	178	173	156	
148 Werk door derden (45%)	12	7	7	8	15	10	7	8	18	12	9	9	
149 Rentekosten	56	57	53	56	62	62	60	62	65	68	67	68	
150 Netto-pacht	40	46	42	37	35	40	42	40	46	43	49	48	
151 Totaal factorkosten	272	269	243	252	296	276	269	256	359	300	298	281	
152 Netto-overschot	106	98	141	116	120	161	135	161	4	99	79	107	
153 Factoropbrengsten	378	367	384	368	416	437	404	417	363	399	377	388	
154 Idem excl. werk door derden	366	360	377	360	401	427	397	409	344	387	368	379	
GESTROOIDE ZUIVERE KUNSTMEST PER HA													
CULTUURGROND													
155 Kg stikstof (N)	305	283	306	284	318	267	279	308	342	309	295	335	
156 Kg fosfaat (P205)	27	23	30	31	34	32	24	41	38	25	33	54	
157 Kg kali (K2O)	34	19	27	11	27	20	20	30	27	24	21	20	

62 BIJLAGE 2 (2e vervolg)

Aantal melkkoeien per bedrijf	1971/72				1972/73				1973/74			
	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer	100 of meer	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer	100 of meer	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer	100 of meer
KOSTEN IN GLD. PER HA CULTUURGROND												
158 Berekend loon	999	851	620	836	1193	1044	892	762	1469	1275	1066	1008
159 Betaald loon	54	169	276	172	117	128	203	261	207	115	261	275
160 Totaal arbeidskosten	1053	1020	896	1008	1310	1172	1095	1023	1676	1390	1327	1283
161 Werk door dorden	174	113	100	115	240	179	123	141	312	224	164	169
162 Werktuigkosten (excl. trekkers)	285	307	305	346	334	339	331	356	441	572	562	607
163 Trekkerkosten (incl. brandstof)	106	116	112	139	136	123	142	133	441	572	562	607
164 Totaal werktuigkosten	391	423	417	485	470	462	473	489	441	572	562	607
165 Totaal bewerkingskosten	1618	1556	1413	1608	2020	1813	1691	1653	2429	2186	2053	2059
166 Veevoer rundvee	1211	1174	1082	1327	1565	1622	1339	1432	1880	2081	1890	2256
167 Veevoer overig vee	2	4	-	1	-	9	-	1	-	-	-	-
168 Meststoffen	333	278	307	284	370	305	321	345	412	357	345	387
169 Betaalde en/of berekende pacht	510	580	542	496	470	571	598	563	665	665	741	810
170 Onderhoud gebouwen en drainage	28	22	16	38	50	36	22	42	38	39	34	37
171 Zaaizaad en pootgoed	19	14	12	9	15	21	16	15	17	27	20	20
172 Overige kosten	684	617	609	687	901	798	833	823	1034	961	1004	1157
173 Totaal kosten	4405	4245	3981	4450	5391	5175	4820	4874	6474	6316	6087	6726
OPBRENGSTEN IN GLD. PER HA CULT. GR.												
174 Marktbaar gewassen	14	22	5	22	1	14	4	-	-	13	21	13
175 Melk en melkprodukten	4025	3827	3893	4166	4712	4725	4373	4701	5138	5594	5218	6150
176 Omzet en aanwas rundvee	1007	955	819	945	1479	1473	1237	1213	1336	1422	1336	1398
177 Ov. opbr. rundvee (incl. schapen)	64	66	109	97	54	61	72	77	33	28	54	34
178 Varkens	1	4	-	2	-	-	-	3	-	-	-	1
179 Pluinvee	1	-	-	-	-	15	-	-	-	-	-12	-
180 Diverse opbrengsten	6	20	57	17	8	32	30	47	12	15	42	29
181 Totaal opbrengsten	5117	4894	4883	5250	6254	6320	5716	6041	6520	7071	6659	7625
RESULTATEN OP PACHTBASIS IN GLD. PER HA CULTUURGROND												
182 Netto-overschot	712	649	902	800	863	1145	896	1167	45	755	572	899
183 Arbeidsinkomen ondernemer	1596	1310	1343	1165	1864	1971	1478	1592	1284	1742	1281	1427
184 Arbeidsinkomen gezin	1711	1500	1521	1637	2056	2189	1788	1929	1515	2030	1609	1907
RESULT. OP PACHTBASIS IN GLD./BEDR.												
185 Netto-overschot	16051	21597	43228	48640	18257	35236	42151	72964	715	22281	24970	54696
186 Arbeidsinkomen ondernemer	36928	44655	64559	70714	40294	60831	67564	98029	28049	50706	54075	83823
187 Arbeidsinkomen per v.a.k.	33778	34488	42067	39339	39993	48342	45528	52937	30663	42302	40850	49677

BIJLAGE 2 (3e vervolg)

Aantal melkkoeien per bedrijf	1971/72			1972/73			1973/74					
	minder 50	50-75	75-100 100 of meer	minder 50	50-75	75-100 100 of meer	minder 50	50-75	75-100 100 of meer			
RUNDVEEHOUDERIJ												
301 Opp. grasl. en voedergew. (ha)	24,2	34,9	48,6	63,3	22,6	32,1	45,5	64,5	22,0	30,1	42,7	60,6
302 Melkk./ha grasl. en voedergew.	1,77	1,80	1,80	1,91	2,01	2,00	1,96	2,03	2,06	2,21	2,18	2,49
303 Kalveren per 10 melkkoeien	3,3	3,2	2,8	3,0	3,5	3,4	3,4	3,1	3,7	3,4	3,4	3,2
304 Jongv. boven 1 jr./10 melkk.	3,7	3,8	2,8	3,1	3,4	3,2	3,2	2,7	3,5	3,4	3,4	2,9
305 G.v.e./ha grasl. en voedergew.	2,25	2,30	2,21	2,37	2,48	2,53	2,37	2,45	2,58	2,78	2,68	3,00
306 Kg stikstof (N) per ha grasl.	313	289	312	288	327	280	292	320	359	333	311	350
GEMAAIDE OPPERVLAKTE IN % VOOR:												
307 Hooi	49	46	39	48	44	40	23	24	41	30	21	30
308 Kuilvoer	63	69	95	90	80	72	108	102	78	79	95	99
309 Gedroogd gras	-	2	3	2	1	-	2	3	8	1	2	5
310 Vers gras	8	3	13	52	3	4	17	30	-	13	5	27
311 Tot. gemaaide oppervlakte in %	120	120	150	192	128	116	150	159	127	123	123	151
RESULTATEN (IN GLD. PER MELKKOE)												
Opbrengsten												
312 Melk en melkprodukten	2284	2146	2168	2194	2342	2364	2230	2307	2479	2531	2406	2485
313 Omzet en aanwas	582	539	467	514	737	737	654	610	646	649	619	574
314 Voorr.verand. ruwv. eigen bedr.	24	21	34	27	14	10	21	15	-9	1	6	-5
315 Overige opbrengsten	10	16	25	28	18	21	20	28	27	13	18	18
316 Totaal opbrengsten	2900	2722	2694	2763	3111	3132	2925	2960	3144	3194	3049	3073
BIJKOMENDE VOERKOSTEN												
317 Krachtvoer	520	481	466	488	596	635	528	574	746	762	707	698
318 Melkprodukten	41	40	34	32	40	44	40	37	44	45	44	40
319 Ruwvoer	122	131	103	179	132	119	109	98	122	122	104	156
320 Totaal bijkomende voerkosten	683	652	603	699	768	798	677	709	912	932	854	894
321 Opbrengst minus voerk. per koe	2217	2070	2091	2064	2343	2334	2248	2251	2232	2262	2195	2178
PRODUCTIEGEVEENS												
322 Melkproductie per koe (kg)	5245	4955	4914	5013	5250	5263	4987	5092	5265	5340	5061	5132
323 Melkprod./ha voedergew. (kg)	9312	8933	8864	9601	10578	10551	9819	10355	10882	11871	11069	12743
324 Vetgehalte van de melk (%)	3,89	3,84	3,92	3,92	3,94	3,91	3,94	3,98	3,94	3,92	3,92	3,93
325 Melkvet per koe (kg)	204	190	192	196	207	206	197	203	207	209	199	202
OPBRENGSTPRIJS PER 100 KG MELK												
326 Bij bestaande vetgehalte (gld.)	43,60	43,30	44,10	43,70	44,70	44,90	44,70	45,30	47,20	47,40	47,50	48,40
327 Bij 3,7% vetgehalte (gld.)	42,40	42,40	42,80	42,40	43,20	43,50	43,20	43,50	45,60	46,00	46,10	47,90
328 Opbrengst minus voerkosten per ha voedergewassen (gld.)	3908	3708	3750	3923	4691	4651	4353	4559	4628	4987	4744	5366

BIJLAGE 2 (4e vervolg)

Aantal melkkoeien per bedrijf	1971/72			1972/73			1973/74					
	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer	minder 50-75 dan 50	75-100	100 of meer			
Specificatie van de kostprijs van de melk in ct./kg (pachtbasis)												
Arbeidskosten	11,6	11,9	10,5	11,1	12,6	11,4	11,6	10,2	15,5	11,9	12,3	10,4
Werk door derden	1,9	1,3	1,2	1,3	2,4	1,6	1,2	1,4	2,8	1,9	1,4	1,4
Machines en werktuigen	4,4	4,9	4,8	5,3	4,5	4,5	5,1	4,8	4,1	4,9	5,2	4,9
Bewerkingskosten	17,9	18,1	16,5	17,7	19,5	17,5	17,9	16,4	22,4	18,7	18,9	16,7
Veevoer rundvee	13,0	13,1	12,3	14,0	14,7	15,1	13,5	13,9	17,3	17,4	16,8	17,4
Meststoffen	3,6	3,2	3,5	3,1	3,6	3,0	3,3	3,4	3,8	3,1	3,3	3,2
Grond en gebouwen	6,4	7,3	6,5	6,1	5,6	6,2	6,5	6,1	6,6	6,4	7,4	6,8
Overige kosten	7,7	7,2	7,1	7,4	8,7	7,7	8,3	8,1	9,6	8,3	9,0	9,2
Brutokosten	48,6	48,9	45,7	48,3	52,1	49,5	49,5	47,9	59,7	53,9	55,4	53,3
Af:												
Omzet en aanwas	11,2	10,9	9,6	10,4	14,1	14,0	13,2	12,0	12,3	12,2	12,3	11,2
Overige opbrengsten	1,2	1,5	2,1	1,9	1,0	1,4	1,5	1,6	0,6	0,8	1,1	0,8
Totaal aftrekposten	12,4	12,4	11,7	12,3	15,1	15,4	14,7	13,6	12,9	13,0	13,4	12,0
Kostprijs van de melk	36,2	36,5	34,0	36,0	37,0	34,1	34,8	34,3	46,8	40,9	42,0	41,3
Opbrengstprijz van de melk	43,6	43,3	44,1	43,7	44,7	44,9	44,7	45,3	47,2	47,4	47,5	48,4
Netto-overschot	7,4	6,8	10,1	7,7	7,7	10,8	9,9	11,0	0,4	6,5	5,5	7,1